

DE BONGARD

TIJDSCHRIFT VAN HEEMKUNDEVERENIGING
“DE BONGARD”
SIMPELVELD - BOCHOLTZ

JAARGANG 19

NUMMER 4

DECEMBER 2007

COLOFON

Eindredactie en vormgeving:

P.H.J.Janssen

Adres voor kopij en reacties:

mevr. M. Vliex-Hensgens
Stationstraat 3d
6369 VG Simpelveld
tel. 045 - 544 10 74

ISSN 1383 - 9896

INHOUD

Inhoudsopgave	89
In memoriam Hubert van Wersch (1917-2007)	90
Bokkenrijders believen België (11)	92
Een nieuw sprookje	110
Activiteiten eerste kwartaal	111
Ter herinnering	112
Dialectenquêtes	113
De geschiedenis van de radio in W.O.II in Limburg	118
Hoe katholiek was Limburg Of: Is limburg katholiek?	120
Inhoud jaargang 19	124

De verantwoordelijkheid voor de inhoud van het artikel ligt bij de auteur(s).

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, via magnetische media of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

Dit tijdschrift verschijnt vier maal per jaar en is **gratis voor leden** van “De Bongard”. De kosten voor het **lidmaatschap van “De Bongard” bedragen € 14,= per jaar.**

Aanmelden voor een abonnement (lidmaatschap) kan op ons adres:

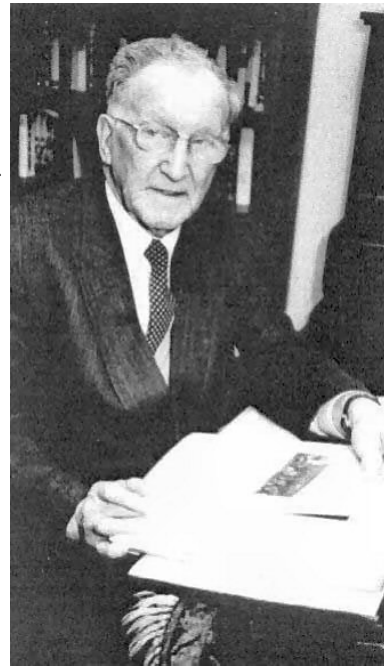
Secretariaat De Bongard, Postbus 21009, 6369 ZG Simpelveld of via onze website www.debongard.nl

Bankrek.: Rabobank nr. 115103406. Girorek.: 276159

IN MEMORIAM

HUBERT VAN WERSCH (1917-2007)

Op het gedachtenisprentje waarvoor Hubert van Wersch zelf een tekst had geschreven, kijkt hij nog één keer om en dankt de Heer voor het mooie leven, dat Hij hem had geschonken. Een leven van ruim negen decennia, een goed gevuld arbeidzaam en behulpzaam leven. Hij ziet terug op een zorgeloze jeugd met goede ouders, prijst zich gelukkig met een lang en gelukkig huwelijksleven en met een rijke schare kinderen, kleinkinderen en ach-terkleinkinderen.

Hubert Nic. J.J. van Wersch werd op 7 juli 1917 geboren als telg uit een familie met eeuwenoude banden met Simpelveld, die bestuurders, notabelen en ondernemers had voortgebracht. De aandacht voor genealogie zou hem een leven lang vergezellen. Hij werd onderwijzer te Schimmert (1938-1946) en huwde in 1941 met de Simpelveldse Lieske Coenen. In Schimmert werden de eerste twee van vier kinderen in totaal geboren. De derde spruit vernoemd hij naar de kerkpatroon van Simpelveld en Schimmert, de Heilige Remigius. Na de oorlog werd Hubert van Wersch aan de R.K. Jongensschool te Simpelveld, waarna hij sindsdien in de volksmond "d'r Meester" genoemd werd. Hier onderwees hij tot 1959 velen en spoorde hen met verhalen aan tot interesse voor de lokale historie. Hierbij vulde hij de regionale lacunes aan, die de gewone geschiedenisboeken ontsierde. Die besteedden in zijn ogen te veel aandacht aan de Nederlandse geschiedenis, terwijl Limburg er in die uitgaven bekaaid afkwam. Hierna doceerde Van Wersch tot 1976 geschiedenis, Duits, en Frans aan de Pius XII Mulo in Kerkrade-West en het Zuid-Limburgs Avondcollege (Bernardinus) te Heerlen.

Hubert van Wersch had zijn hele leven al interesse voor de lokale historie. Hij kende immers veel feiten, wetenswaardigheden, families en achtergronden uit Simpelveld en omgeving en schepte er behagen in ze te combineren met gebeurtenissen en uitvindingen, die de wereldgeschiedenis mede bepaalden. Op uitnodiging van de Heerelense stadsarchivaris Van Hommerich sloot hij zich in 1948 aan bij de Historisch Werkgroep voor het Land van Herle. Dit lidmaatschap nodigde uit tot een aantal historische artikelen, zoals over het Simpelveldse parochiejubileum in twee delen (1953) en over de beide kloosters van de zusters van het Arme Kindje Jezus (1978) en de paters van de Plaar (1984). Dat van Wersch' interesse de historie van Simpelveld in 't bijzonder gold was evident, het ontbrak hem alleen aan een podium om dit op lokaal vlak met anderen te delen. Dit terwijl de onderwijzer en pedagoog zich bij uitstek een vraagbaak toonde voor alle geïnteresseerden. Zo had hij in 1948 al in de Dorpsbode een vervolgverhaal over de historie van het kloosterstadje laten verschijnen. In 1970 ondersteunde hij Huub Franssen bij de samenstelling van het boekje "Van Semplevei tot Simpelveld", terwijl hij het jaar daarna zelf het Schoolfotoboek publiceerde, waarbij de verwoede speurder gepoogd had de vele namen bij de klassiefoto's te voegen.

Een kleine doorbraak om met anderen op dit vlak iets te realiseren was de organisatie van de fotostenning, die in navolging van Bocholtz ook in Simpelveld met meer dan 1500 fotogenieke kiekjes uit vervlogen tijden. Simpelveld keek z'n ogen uit en er kwam een vervolg, toen het comité, waar Hubert van Wersch uiteraard ook deel van uitmaakte, in 1981 het gedocumenteerde fotoboek "Oad Zumpelveld" het levenslicht liet zien.

Na enkele geslaagde avonden over de dorpsgeschiedenis werd in 1986 het idee opgevat een heemkundevereniging te starten, voor Bocholtz en Simpelveld samen. De gemeente gaf groen licht en het daaropvolgende jaar passeerde de notariële akte van De Bongard, zoals de nieuwe club gedoopt werd, waarbij Hubert van Wersch als eerste voorzitter te boek staat, nog datzelfde jaar opgevolgd door achterneef mr. Marcel van Wersch. Enkele jaren later werd met de schoolfoto's van van Wersch een hernieuwde schoolfotoexpositie gehouden. De start van het tijdschrift De Bongard gaf Hubert van Wersch de gelegenheid in de loop der decennia vergaarde documentatie over tal van onderwerpen te bundelen in losse artikelen. Hij schreef tal van stukjes, onder meer over het postkantoor, de start van de bank, een aparte uitgave over de legendarische "gouden" burgemeester Brand, uiteraard over de school, de vroedvrouw, de straatverlichting en ga zo maar door. Onuitputtelijk leek zijn stroom aan gegevens. De verdiensten van de betrokken amateur-historicus bleven niet ongelauwerd: in 1992 werd hij bij gelegenheid van het lustrum van De Bongard benoemd tot eerste erelid.

(Foto: Ortwin Reitz)

Het levenseinde leek ondanks de hoge leeftijd nog niet in zicht. De bejaarde van Wersch, hoewel enigszins verstrooid, dat echter meer geaardheid leek dan door ouderdom opgedrongen, bleef behept met een grote feitenkennis. Schertsend wanhoopde hij weleens dat het namen of jaartallen ontschoten waren, maar was ook getroost met de lavende woorden dat dit bij iemand van zijn leeftijd niet onoverkomelijk was. In 2001 ontviel hem zijn echtgenote Lieske, waarmee hij eerder dat jaar zestig jaar getrouwd was. Hubert moest zonder haar verder, hoe zwaar hem dit ook viel. Hier slaagde hij wonderwel in, zodat hij tot het laatst actief en mobiel bleef, en present was bij vergaderingen, bijeenkomsten en lezingen. Op 7 juli van dit jaar (07.07.07) vierde hij zijn negentigste verjaardag. De woonkamer pulde uit met kaartjes, bloemetjes en flessen wijn. Echter op 24 oktober - de sterfdag van zijn vrouw - verwisselde Hubert van Wersch het tijdelijke met het eeuwige. Op zaterdag 27 oktober namen velen van hun familielid, hun meester, dorpsgenoot of collega-heemkundige afscheid in de St.-Remigiuskerk. Een heemkundige van formaat is niet meer, iemand die met expertise de heemkunde al bedreef, lang voordat een vereniging op dit vlak door hem in het leven werd geroepen. Zelf groet hij op zijn gedachtenisprentje ten afscheid: "Leef Zumpelveld adieë".

Luc Wolters

BOKKENRIJDERS BELIEVEN BELGIË (11)

door Hans Hermans

Na de dood van Filips de Goede (1396-1467) nam zoon Karel (de Stoute) de regering over. Karel was de enige wettige zoon, hetgeen niet wegneemt, dat ook de vele bastaardzonen van Filips, in hun onderhoud konden voorzien. Karel werd op 10 november 1433 in Dijon geboren en sneuvelde op 5 januari 1477 op een slagveld bij Nancy. Bij leven en tirannie, verwoestte hij Luik, waarbij meer dan 5000 burgers om het leven kwamen. Maar de Luikse koorheer Johannes de Loscastri, pastoor te Simpelveld, repte er met geen woord over. In 1468 bezocht Karel het devote Maastricht en gaf bij die gelegenheid het kapittel van Sint Servaas geld, voor de aankoop van relieken en paramenten. Het geld vorderde hij in Aken, op een minder devote wijze. Net als zijn vader was hij hertog van Bourgondië, maar veel liever zou hij koning willen zijn. Daar dacht keizer Heinrich III van het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie heel anders over.

Hoofdstuk X

Karel de Stoute

10.1. Knecht van Mars

10.1.1. Kerngebied

Van Filips de Goede is bekend, dat hij een dienaar van Venus was. Maar zoon Karel de Stoute was een knecht van Mars. Voor dat wij ons met zijn Marsiaanse hobby bezig houden, lichten we even zijn doopceel.

Geboren werd hij te Dijon, als zoon van Filips de Goede (1396-1467) en Isabella van Portugal (1397-1472). Zij was de derde vrouw van Filips de Goede, hun huwelijk werd op 10 januari 1430 in de kerk te Sluis kerkelijk ingezegend. Om de adel aan zich te verplichten, stelde Filips korte tijd na deze plechtigheid, de *Orde van het Gulden Vlies* in. Hij was het, die soms de naam *België* gebruikte.

(RIPH5 Pas in 1830 zou het de naam worden van een soeverein en katholiek koninkrijk, waar niet alleen Filips, maar ook de vermeende Bokkenrijders zo hevig naar verlangden)

Waarom wilde hij de naam *Bourgondië* veranderen? Waarschijnlijk, omdat het kerngebied ergens in het oosten van Frankrijk ligt. Die streek ontleende haar naam aan een Germaanse stam, die in de Romeinse tijd vanuit Bornholm (Denemar-

ken) naar het zuiden getrokken was en zich aan de Rijn vestigde. Na een nederlaag tegen de Hunnen, kregen ze van de Romeinen toestemming om zich in de buurt van de Franse Alpen te vestigen.

10.1.2. Electe bisschoppen

Vader Filips (de Goede) kreeg niet alleen landen, heerlijkheden en steden in bezit, maar ook bisdommen. Door zijn invloed en rijkdom liet hij de bisschopstronen bezetten door bastaarden en neven, want daarvan waren er genoeg. Nepotisme vierde hoogtij, alle familieleden kregen leuke baantjes in de bisdommen Amiens, Atrecht, Doornik, Kamerrijk en Terwaan. Met de bezetting van het bisdom Utrecht door een bastaard en Luik door een neef, had Filips meer moeite, maar dat zou voor zoon Karel geen enkel probleem zijn. In Utrecht werd Filips' bastaardzoon David de nieuwe bisschop en in Luik zijn neefje Louis de Bourbon (1438-1482). Net als Filips hield de bisschop van Luik van lekker eten, veel drinken en mooie vrouwen. De benoeming geschiedde vreemd genoeg, met goedkeuring van de paus. Wel besliste de paus, dat electe bisschoppen geen kerkelijke wijdingen mochten verrichten.

Karel de Goede was van plan om het rijksbisdom Luik in te palmen, maar daar dachten de vurige Luikenaren, die zich officieel *Les Vrais Liégeois* noemden, heel anders over. Door zijn eigenaardige ligging, in het enge Maasdal en een aantal zijriviertjes in het gebied van Karel, was Luik zeer aantrekkelijk. Karel wilde over de belangrijkste waterwegen, temidden van de Bourgondische gebieden, beschikken. Maar zolang Luik een onafhankelijk status had binnen het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie, zou voor Karel de eenmaking van de Nederlanden onvolledig zijn. Het kerkelijk statuut van het rijksbisdom behoevde stad en inwoners voor elke poging tot brutale Bourgondische occupatie. Toen kwam Karel op het idee om er een Bourgondisch protectoraat van te maken. Reeds in 1455 werd rijksbisschop Johann van Heinsberg aan de kant gezet en vervangen door Louis de Bourbon. Dat was overigens de voorlaatste rijksbisschop, want van 1506 tot 1794 zou Luik door prins-bisschoppen bestuurd worden.

10.1.3. Vrede van Sint Truiden

In 1465 toen Filips seniliteitverschijnselen vertoonde, zocht hij vaker troost bij kardinalen dan bij verleidelijke vrouwen. Van paus Paulus II kreeg hij toen de goede raad een kruistocht naar het Heilige Land te organiseren. Een stel ridders uit Vlaanderen, Artois, Henegouwen, Holland, Zeeland, Namen, Rijsel, Douai, Orchies, Mechelen en Boulogne, vonden het best avontuurlijk om een "uitstapje" te maken. Maar zoon Karel zag geen droge snee brood in een Kruistocht en begon er over na te denken, de Bourgondische macht naar zich toe te trekken.

In oktober 1465 was Karel de Stoute onderweg naar Frankrijk en daarvan maakten de inwoners van Luik gretig gebruik door de Bourgondiëgezinde rijksbisschop Louis de Bourbon op straat te zetten. Bij de *Vrede van Sint Truiden*, op 22 december 1465 keerde de neef-bisschop terug op de Luikse bisschopstroon. Het muisje kreeg een staartje.

10.1.4. Massacre van Dinant

Op 17 augustus 1466 trok Karel met een leger in de richting Dinant en een dag later begon de belegering. Op 25 augustus gaf de stad zich over en een dag later begon de plundering die tot 27 augustus duurde. Hierbij werden meer dan 800 burgers vermoord. Op 28 augustus werd de stad in brand gestoken. Karel de Stoute liet zijn demente vader naar Dinant vervoeren, om het 'schouwspel' gade te slaan. Tussendoor, op 25 augustus 1466, weigerde de Luikse Volkspartij *Les Vrais Liégeois*, zich bij de besluiten van Sint Truiden neer te leggen. Deze weigering had voor de vrije burgers van Luik heel vervelende gevolgen, temeer de seniele Filips de Goede zich zelf op 19 september 1466, tot gouverneur van dit rijksbisdom benoemde.

10.1.5. Ambt bij opbod

Filips de goede stierf op 15 juni 1467 en werd in de Sint Donatiuskerk te Brugge bijgezet. Zeven jaren later werden de stoffelijke resten overgebracht naar de Chartreuse van Champol. Karel de Stoute erfde naast het grote rijk, ook de tragedie van politieke oorlogen en de ellende verbonden aan rebelse steden. Hij volgde nu officieel zijn vader op als hertog van Bourgondië. Door de vele oorlogen, die Karel voerde, zat hij voortdurend in geldnood en probeerde (ook toen al!) op allerhande manieren de belastingen te verhogen. In de ene Hollandse stad begunstigde hij de *Hoeken* in een andere de *Kabeljauwen*, al naar gelang zij bereid waren geld te spenderen aan zijn krijgsvanrijke politiek. De belastingen werden overal verhoogd en iemand, die een belangrijke positie wilde bekleden, moest eerst een flinke som op tafel leggen. In zijn rijk werden de openbare ambten bij opbod verpacht voor de duur van zes jaren. Het is bekend, dat Dirk van Pallant in 1467, bij zijn benoeming tot drossaard van Valkenburg, ruim 9000 goudgulden moest lenen om het ambt te kunnen aanvaarden.

10.1.6. Dienst is Dienst...

Van Filips de Goede is bekend, dat hij veel taken delegerde, zodat voldoende tijd overbleef voor zijn amoureuze hobby. Karel regelde het liever zelf en voor Venus had hij geen tijd. "Genietingen" met de vrouwelijke sekse, vond hij dwaas en bespottelijk. Het was zonde (van de tijd?). Inderdaad, de drie vrouwen hadden geen last van zijn *dwaze genietingen*. Wel nam hij tijd om een uitgebreid spionagenet op te bouwen. Vader Filips organiseerde feesten voor ridderschaar en hovelingen, Karel de Stoute zouden wij de grondlegger van het "poldermodel" kunnen noemen. Slagveld en raadszaal, oorlogen en vergaderingen, wisselden elkaar in een snel tempo af.

(RIPH5 In MGL konden we op 13 november 2007 lezen, dat in Nederland de vergadercultuur 60 miljard euro per jaar kost. Bij de optelsom zijn alleen de loonkosten meegenomen. Dus niet vervoers- en verblijfskosten. In Nederland wordt steeds vaker over het onnut van deze "lulkoekcultuur" gesproken, omdat hiermee de problemen dood gepraat en niet opgelost worden.)

Filips was een Bourgondiër in hart en nieren; hield van lekker eten en drinken, was tot op hoge leeftijd gevoelig voor vrouwelijke expressie en las graag pikante verhaaltjes. Maar zoon Karel had de Germaans-Beierse inslag van zijn grootmoeder Margaretha van Beieren-Straubing geërfd. Waarschijnlijk een primitieve variant op "*Dienst ist Dienst und Schnaps ist Schnaps!*" Het begrip "*savoir vivre*" kende hij niet. Wel kon Karel genieten van gewelddadige literatuur, zoals Romeinse veldslagen en de geschiedenis van Alexander de Grote. Zijn Marsiaanse hobby, die onnoemelijk veel geld kostte, zou hem later fataal worden.

10.1.7. Lotharingen

Denken we nu even na over de bijnamen van vader Filips en zoon Karel, die respectievelijk *De Goede* en *De Stoute* genoemd werden. Natuurlijk werden bijnamen pas achteraf gegeven, maar ze

ontstonden naargelang de burgers tevreden of ontevreden waren. We merken ook, dat geschiedschrijving opmerkelijk "gekleurd" is. Het kan best dat Karel de Stoute een volleerd ruiter, stoutmoedig jager, uitmuntend schutter, ervaren zeeman en zeer sterke worstelaar was. Maar er werd ook geschreven, dat hij zeer vroom, weldadig, hoffelijk en kunstzinnig was. Hoe dan ook, hij was verslaafd aan macht en had zijn zinnen gezet op een rijk, dat zich zou uitstrekken van de Noordzee tot aan de Middellandse Zee. Hij wilde het rijk van Lotharius herstellen om vervolgens koning van Lotharingen te worden. Daarvoor had hij de medewerking van de keizer van het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie en de hulp van Engeland, Castilië en Aragon nodig. De stoutmoedige plannen van Karel gingen volgens opvattingen van koning Lodewijk XI van Frankrijk (1423-1483) veel te ver.

In 1467 kocht Karel een leen in de Elzas, in de buurt van Lotharingen. Op die manier probeerde hij Bourgondië aan de oostkant te beschermen tegen de opdringerige Zwitserse Confederatie, die zich *Eidgenossen* noemden. Karel de Stoute zou later het hertogdom Lotharingen aan zijn rijk toevoegen, maar koning van Lotharingen zou hij nooit worden.

10.1.8. Keure en Gedele

Vlaamse steden, zoals Brugge, Gent, Lier, Mechelen en Sluis wedijverden om de gunsten van Karel de Stoute. Vooral in Gent werd hij tijdens een bezoek op 30 juli 1467, uitbundig in de bloemetjes gezet. Reeds in de Middeleeuwen werd Gent bestuurd door twee schepenbanken en men wenste, dat Karel dit beleid zou prolongeren. In die tijd was een schepen de *houder van de wet*, wiens taken wij niet mogen verwarren met die van een wethouder van nu. Gent hoopte een aantal voorrechten van de hertog te ontvangen, maar Karel was veel minder toegeeflijk dan men dacht. De Gentenaren grepen naar de wapens... Karel beloonde hun speelse moed met privileges. Hij ging ermee

akkoord, dat de twee belangrijkste organen van het Gentse stadsbestuur, de *Schepenbank van de Keure* en de *Schepenbank van Gedele* ook gerechtelijke taken hadden. De *Keure* hield zich bezig met diverse burgerlijke zaken, doch minder met conflictueel civiel recht, want haar taak was het om toe te zien op wetteksten, die voorrechten verleenden. De schepenen van de *Keure* bestuurden de stad, onderhielden contacten met de graaf, vaardigden wetten en reglementen uit, hieven belastingen en controleerden de vestingwerken. Verder hadden ze bemoeienissen met alle aspecten van de stedelijke infrastructuur. De *Gedele* daarentegen was een rechtsmacht die toezicht uitoefende op de 'verdeling' van erfenissen. Zij trad ook op als "vredestichter" bij eventuele twisten en veten. Ook was zij voogd over alle minderjarige wezen. Die schepenbank kunnen wij gevoeglijk als "vredegerecht" beschouwen, maar haar bevoegdheden waren beperkt.

(RIPH5 Gent is een reisje waard. Een treinreis vanaf Welkenraedt, zonder overstap, duurt 135 minuten en kost (vice versa) voor senioren slechts vier euro. Gent behoorde tot een van de belangrijkste steden van de Nederlanden. De historische stadskern rond de Sint Baafskathedraal presenteert de historische glorie van Gent in al haar facetten. In die kerk bevindt zich het drieluik *De aanbidding van het Lam Gods* uit 1432, van de beroemde kunstschilder Jan van Eyck. Ook de Sint Niklaaskerk, de Sint Jacobskerk, de Sint Michielskerk en het Belfort zijn de moeite waard. De indrukwekkende stadsburcht van Gent heet *Gravensteen*. Aan de oevers van de Leie staan in romaanse stijl gebouwde graanpakhuizen, die ter plekke "spijker" genoemd worden.)

10.1.9. Genade van God

De *Vrije Luikenaren*, door hun bravoure en daadkracht veel machtiger dan adel en kerk moesten niets van hun, door Karel benoemde, nepote en electe bisschop hebben. Het Luikse land, rijk aan steenkool en ertsen, mijnwerkers en wapensmeden, had

een democratie opgebouwd, die we socialistisch zouden kunnen noemen. Maar dat begrip bestond nog niet. In Luik hadden *Eerste en Tweede Stand* weinig invloed, want de landadel was door vele kleine plaatselijke oorlogjes verarmd en de clerus had door een slecht voorbeeld, het gezag verloren. In Luik hadden de ambachten het voor het zeggen. Plotseling deed in Luik het gerucht de ronde, dat de koning van Frankrijk het Bourgondisch kerngebied Charolais veroverd had. Uitgelaten van vreugde dansten te Luikenaren op straat en grepen naar de wapens om Bourgondische "nesten" in Limburg uit te roeien. Op zijn beurt deed het Bourgondische leger een inval in het rijksbisdom. Tijdens de bijna twee maanden, die hierop volgden, bleef het bij schermutselingen en vergeldingsmaatregelen. In 1467 liet Karel de Stoute de Luikse *Peroen* naar Brugge verplaatsen, waar hij een plaatsje kreeg voor de Halle (Beursgebouw). Dat viel bij de trotse inwoners van Luik in slechte aarde, want hun peroen werd reeds in de 12^e eeuw afgebeeld op munten van de Luikse rijksbisschop Hendrik II van Leyen en in de 14^e eeuw werd de peroen opgenomen in het wapen van de stad. Een stenen zuil, gekroond met een pijnappel van het wereldlijk en een kruis van het kerkelijk gezag, bevond zich in alle steden, die over Luikse privileges beschikten. Denken we aan Bilzen, Hasselt, Herve, Hoei, Maastricht, Sart, Sint-Truiden, Stavelot, Stokkem, Theux, Tongeren, Verviers en Visé. De vurige Luikenaren zagen in hun peroen het symbool van verworven vrijheden. Luik wilde Bourgondië een lesje lezen en daar stond Karel de Stoute op te wachten. Zowel de hertog van Bourgondië alsook de door hem aangewezen rijksbisschop, voelden zich heersers bij de *Genade van God*.

10.1.10. Drapeniersambacht

Niet alleen in Gent en Luik waren opstandige burgers actief, ook in Mechelen sloeg de vlam in de pan. In Mechelen was er gebrek aan brouwerst en dat pikten de brouwers en bewoners niet. Karel had daar

geen boodschap aan. Op 16 oktober **1467** vaardigde hij een charter uit, waarbij hij 160 "opstandelingen" liet verbannen.

Bij het drapeniersambacht zaten wevers in het bovenste segment. Door Bourgondië werden de wevers als de 'harde kern' van de opstand beschouwd. In het laagste segment van het textielambacht zaten de volders, niet te verwarren met vilders. Toch was er een zekere overeenkomst, want zowel volders als vilders, werden tot de geproletariseerde groepen gerekend. Het waren dus lage sociale klassen en hadden weinig of geen contact met de textielarbeiders uit de bovenste segmenten. Dat was een optimale voedingsbodem voor rebellie en ontevredenheid. Het gevolg was dat het drapeniersambacht in veel steden niet in de stadsraad zitting mocht nemen.

10.1.11. Slag van Brustem

De rijksbisschop Louis de Bourbon, werd al een paar keer uit Luik verdreven en op 16 september **1467** werd hij ook nog door rebellerende onderdanen uit zijn kasteel te Hoei verjaagd. De bisschop vluchtte naar Brussel en een gewapend conflict lag voor de hand.

Karel trommelde 25.000 soldaten op en 27 oktober 1467 stond hij bij Sint Truiden. Dat stadje had kort van te voren hulp gekregen van 3.000 man voetvolk onder leiding van Renard van Rouvroy. Ook in Luik zat men niet stil. Op 23 oktober 1467 vertrok een kleurrijk Luiks en Loons leger met 15.000 man, in de richting van Brustem. Het Loonse leger stond onder leiding van Raes de Heers. Bij de strijdmacht voegden zich ook meer dan 400 religieuzen van Saint Lambert, een monnik van ieder Luiks klooster en een kanunnik van elke collegiale kerk.

Tijdens het gevecht op 28 oktober 1467, dat bekend staat als de *Slag van Brustem*, waren aanvankelijk Vlaamse soldaten aan de winnende hand, maar toen Karel zijn reservetroepen in de strijd gooide, keerde het tij. Toen de Luikenaren zagen, dat hun Loonse strijdgenoten uit Brustem vluchtten, gingen ook zij er van door. Sommigen

dachten op tijd Sint Truiden te bereiken, maar werden door Bourgondische pikemiers afgeslacht. De vluchtenden werden achtervolgd en alsnog gedood. Na de slachting lagen op het veld meer dan 4.000 lijken.

Luik moest zich aan de dictatuur van Karel de Stoute onderwerpen. Op 30 april **1468** keerde de electe bisschop in Luik terug en de burgers werden verplicht om de Bourgondische bisschop als heerser te erkennen. Natuurlijk wist Karel politieke en financiële munt uit de onderhandelingen te slaan. Karel liet de walmuren van Luik afbreken en de burgers mochten voortaan geen wapens meer dragen. De belasting werd met 600 % verhoogd en hun bondgenootschap met Frankrijk moest verbroken worden. Alle verdragen die Luik wilde afsluiten, moesten vooraf door Karel goedgekeurd worden. Maar het zou nog veel en veel erger worden.

10.1.12. Drie maal gehuwd

Het eerste huwelijk van Karel de Stoute (1433-1477), werd reeds in 1444 gesloten. Bij dit politieke huwelijk met Catharina van Valois (1428-1446), was Karel elf en zijn bruid zestien. In 1450 trouwde hij voor de tweede keer, nu met Isabella van Bourbon (1436-1465). Inmiddels was Karel zeventien en zijn eega veertien. Samen kregen ze op 13 februari 1457 een dochter. Het was Maria van Bourgondië, die later met Maximiliaan van Oostenrijk in het huwelijk zou treden, waardoor Bourgondië aan Habsburg gelieerd zou worden. Voor de troonopvolging was die verbintenis het belangrijkste, maar het meest schitterende huwelijk was zijn derde in 1468, met de Engelse prinses Margaretha van York (1446-1503). De knappe Margaretha was 22 lentes, toen zij het kanaal overstak, om de echtgenote van Karel de Stoute te worden. Ook de derde verbintenis was van politieke aard, want Margaretha was een zuster van de Engelse koning Edward IV. Het huwelijk bezegelde het verbond tussen Bourgondië en Engeland. Voor Karel de Stoute paste dit huwelijk met een Engelse

prinses goed in zijn anti-Franse koers. Bourgondië werd steeds groter en omdat de relatie met buurman Frankrijk zeer slecht was, zou een goede relatie met Engeland van belang zijn.

Derde huwelijk

10.1.13.

Werd het derde huwelijk op 3 juli te Damme of op 9 juli **1468** te Brugge gesloten? Historici van beide steden zijn overtuigd, dat het in hun stad luisterrijk gevierd werd. Waarschijnlijk werd het huwelijk te Damme gesloten en vond de *Blijde Incomste* te Brugge plaats. In die tijd was het gebruikelijk, dat een nieuwe heer of dame zijn/haar *Blijde Incomste* in een aantal belangrijke steden maakte. In ieder geval werd Margaretha te Brugge met ongekende luister ontvangen. Het was voor de Engelse onbegrijpelijk, dat de gewone vrouwen van Brugge op straat zo chique gekleed gingen. Aan Karel zei zij: "De vrouwen hier lijken wel koninginnen" Brugge wordt thans de *Lingeriestad* van België genoemd...

Maar Karel was wars van alle modieus vertoon en van lingerie had hij nog nooit gehoord. Voor Karel gold één woord: Macht! Te Brugge werd hij tijdens een kapittelvergadering, hoofd van de *Orde van het Gulden Vlies*. Zoals we weten, werd die hoge onderscheiding reeds in 1430 door, zijn vader, Filips de Goede van Bourgondië ingesteld. Om zijn vorstelijke invloed bij de jurisprudentie te vergroten, richtte Karel het *Opperste Gerechtshof* te Mechelen op. De rondreizende *Grote Raad* had voortaan geen functie meer. In Mechelen plaatste hij de centrale Rekenkamers, die de regionale Rekenkamers van Brussel en Rijsel moesten vervangen.

10.2. Verwoesting van Luik

10.2.1. Artillerij

Karel speelde al lang met het idee om Luik in brand te steken. De kans daartoe werd steeds groter. Het zinde Karel niet, dat in Luik de ambachten meer in de melk te brokkelen hadden, dan zijn neef de bisschop. Als Karel wel eens in Maastricht

vertoefde en op de verlaten zetel van de hertog van Brabant troonde, vond hij het maar niks, dat Maastricht, als tweeherige stad, ook nog over een Luikse zetel beschikte. Karel vond zijn macht groot genoeg, om met één bil op de Luikse zetel te tronen. Hij kon de gilden en schutterijen van Maastricht voor het onzalige plan winnen, om Luik te vernietigen. Als koelbloedig strateeg had hij een aanval op Luik tot in de puntjes voorbereid. Naast Franse soldaten zouden ook huursoldaten uit Holland, Zeeland en Brabant aan de verwoesting deelnemen. Vechtjassen in alle soorten en maten voelden zich geroepen Luik van de kaart te vegen. Karel had ook een nieuw onderdeel bij zijn leger gevoegd. Voor het eerst zou hij gebruik maken van een afdeling artillerij.

(RIPH5 *Articula* is een leenwoord uit de Romeinse taal, dat verbazingwekkend genoeg, zoveel betekent als "kunst en cultuur". Doch door anderen wordt *cula* vertaald met "ballen en bommen").

10.2.2. Barbaarse plannen

Op 20 augustus **1468** vond er te Brussel een conferentie plaats, waaraan Karel de Stoute, zijn neef bisschop Louis de Bourbon en een gezant van paus Paulus II deelnamen. Op papier verzoenden de Luikenaars zich op 11 oktober 1468 met hun bisschop, maar in werkelijkheid was het anders. De "vrede" was van korte duur en een diplomatieke koers was Karel vreemd. Dictatoriale machtswellust kriebelde in zijn lichaam. Op een landkaart had hij gezien, dat Luik een 'witte' vlek was temidden van de Bourgondische gebieden: Holland, Limburg, Luxemburg en Brabant. Karel wist, dat hij het rijksbisdom niet zo maar kon inpalmen, maar hij zou best beschermheer van het *protectoraat Luik* kunnen worden... Aan zijn neef-bisschop, gaf hij de goede raad Luik te verlaten, want Luik zou en moest van de kaart geveegd worden.

10.2.3. Verdrag van Péronne

Het beleid van Karel viel bij de Franse koning Lodewijk XI in slechte aarde. Lodewijk op zijn beurt verweende een aantal rebellerende Bourgondiërs met titels, privileges en onderscheidingen. Karel, die het Franse volk wilde 'bevrijden', ondervond steeds meer tegenstand van Lodewijk. Ook het feit, dat Karel zijn Engelse banden aanhaalde, was voor de Fransman aanleiding een "praatje" te maken. Het gevolg daarvan was het *Verdrag van Péronne*. Op 14 oktober **1468** vond er in die stad een bespreking plaats. In gezelschap van een paar vertrouwelingen reed koning Lodewijk XI, natuurlijk met een belofte van vrijgeleide, naar Péronne. Op het moment dat de hoogheden aan tafel zaten, kwam een heraut met een belangrijke boodschap. Die zei dat er in Luik een oproer uitgebroken was. Lodewijk XI had een aantal Franse agenten naar Luik gestuurd, om het oproer aan te zwengelen. Karel die in de gaten kreeg, wat er aan de hand was, wilde met Lodewijk op de vuist gaan en het kostte omstanders de allergrootste moeite de twee kemphanen uit elkaar te houden. Karel hield toen Lodewijk een week vast en hij kwam pas op vrije voeten, toen hij Karel beloofd had aan de verwoesting van Luik mee te helpen. Dat hadden de Fransgezinde Luikenaren nooit verwacht. Een dag later zouden die twee "broederlijk" met 40.000 soldaten Luik verwoesten.

10.2.4. In de geest van Nero

Op 20 oktober **1468** begon de aanval. Vestingen en muren, kerken en kloosters, hotels en huizen werden in puin geschoten. Een kroniekschrijver uit Aken wist te berichten, dat op de avond en de nacht van 20 oktober 1468 boven het Maasdal een reusachtige roodachtige wolk te zien was. Luik brandde als een fakkel, tijdens de massaslachting kwamen er meer dan 50.000 inwoners om het leven. Nog steeds wordt Karel de Stoute in Luik *Charles le Terrible* (Karel de Vreselijke) genoemd. De twee Wereldoorlogen samen richtten

minder schade aan, dan het massacre van Karel de Stoute. Op 24 oktober 1468 begaf zich een Luikse afvaardiging, bestaande uit tien edelen, onder leiding van Werner van Witem, naar bevelhebber generaal Neufchatel om clementie af te smeken. Maar in plaats van clementie, werden de edelen gevangen genomen. Op 27 oktober 1468 voegde Karel zich in de wijken Sainte-Walburge en Sainte-Marguerite bij zijn troepen en gaf bevel de woonhuizen te plunderen en in brand te steken. De mannen vluchtten, vrouwen en kinderen die zich verstopt hadden, werden door soldaten in de Maas gegooid. Edelen, die aan de slachting konden ontkomen, zochten toevlucht in de Ardennen, maar ook daar waren zij niet zeker voor de wraakzucht van Karel de Stoute. De Luikse veldheer Goswin de Straile viel op 30 oktober in handen van de Bourgondiërs en voor hem koos Karel, die ook wel de reïncarnatie van Nero genoemd wordt, nog wel op Kerstavond, een barbaarse dood.

10.2.5. Haard en kouter

Ook religieuzen waren hun leven niet zeker, zodat veel priesters naar Aken vluchtten. Kloosters, vooral die van de bedelmonniken, waren zeer smerig. Uit die tijd kennen we het gezegde: "Stinken als een kapucijner!" Lekengemeenschappen, zoals die voor begijnen en begarden, die in iedere stad hun hofjes hadden, konden ophoepelen. In de schatkamers van Aken en Burtscheid bevinden zich kelken en monstransen die Luikse priesters op het allerlaatste moment voor de Bourgondische roofzucht konden redden.

Nu Luik in as lag en Maastricht éénherig was, voelde Karel zich machtiger dan ooit. Voortaan hoefde hij niet meer te laveren tussen een Brabantse en een Luikse zetel. Brabant telde immers al lang niet meer mee en Luik had nu alle privileges verloren.

Het leger, dat Karel moest inzetten voor de verwoesting van Luik, kostte hem een kapitaal. Om aan geld te komen, moesten de belastingen op 1 november **1468** alweer

verhoogd worden. Op 1 oktober 1469 waren er duidelijke "aanslagen" van de belastingdienst voor elke plaats en voor elk gehucht, verbijzonderd per huishouden, haard en kouter.

(RIPH5 Haard = bosweide/weidebos, kouter is afgeleid van *cultura* = cultuur/akkerland.)

Om aan zoveel mogelijk geld te komen, werden zoveel mogelijk omliggende plaatsen ingeschreven in het kadaster van Luik. Karel toonde alweer eens zijn ware aard door noch de soevereine heer van het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie, noch de sezereine heer in kennis te stellen. De barbaarse streken, die Karel de Stoute uithaalde, waren feitelijk onwettig en in tegenspraak met de Grondwet van het keizerrijk. Ook de ambachten van Maastricht, die Karel zo prachtig bij het massacre van Luik geholpen hadden, kwamen spoedig tot de conclusie, dat ze een verkeerde keuze gemaakt hadden. De belastingen werden fors verhoogd, ook voor priesters en kloosterlingen, die eerder vrijstelling hadden.

10.2.6. Vredepenning

Door spionage kwam Karel de Stoute aan de weet dat veel religieuzen uit Luik, in bezit van kostbaar kerkelijk vaatwerk, in Aken onderdak gevonden hadden. Dat Aken en Luik goed bevriend waren, kon Karel niet waarden. En de het kerkelijk vaatwerk? Het edelmetaal en de edelstenen zou hij best kunnen gebruiken voor zijn Marsiaanse hobby. De inwoners van Aken sidderden, zou nu hun stad aan de beurt komen? Waarschijnlijk op de vingers getikt door keizer Friedrich III, viel Karel het Stoute Aken niet aan, maar eiste wel de zogenaamde *Vrede- of Erepennig*. De Akenaren waren zich van de machiavelistische machtswellust van Karel bewust, zodat op 2 november **1468** een delegatie vanuit Aken naar Maastricht trok om zich bij de dictator te excuseren en bij die gelegenheid 80.000 Rijnlandse goudgulden op tafel te leggen. Karel schonk een bedrag, voor de aankoop van *ung parement* en

voor een heilige mis aan het kapittel van Sint Servaas te Maastricht

(RIPH5 In de Historische Encyclopedie van Maastricht, van dr. Pierre Ubachs, wordt op blz. 269 *parement* vertaald met "vaandel om in de processie mee te dragen". Een parament zou ook een priesterlijk gewaad kunnen zijn. Wel is bekend, dat het parament voorzien was van borduursels, bestaande uit het wapen van Karel de Stoute en een voorstelling van het mirakel van de Sint Servaassleutel.)

Heel veel Rijnlandse goudgulden zou Karel nodig hebben, om heer van Gelre te worden. Hoe reageerde Friedrich III, keizer van het Heilig Roomse Rijk der Duitse Natie? De niet moedige keizer zag dat het goed was ...

10.2.7. Walgelijke Kerstavond

Nu wij, met Kerstmis 2007, binnen de engste familiekring naast de feeërieke verlichting van de kerstboom, harmonie en welbehagen vinden, had sadist Karel voor de Luikse ridder Goswin de Straile een walgelijke dood bedacht. Het was op Kerstavond van het jaar 1468, toen Karel te Brussel in zijn kasteel op de Coudenberg verbleef. Toen schonk hij zich zelf het wreed-neronisch cadeau, door op een met fakkels en toortsen verlicht kloosterplein van Saint Jacques, Goswin de Straile te laten onthoofden.

(RIPH5 Bij mijn weten werd in geen enkele Limburgse plaats, een plein of straat naar deze sadist genoemd. Anders in de iets noordelijker gelegen gebieden, waar in de plaatsen Eindhoven, Gorinchem, 's Hertogenbosch, Hellevoetsluis, Oss en Vlissingen een straat naar hem genoemd werd. In Waalre bevindt zich een Karel de Stoutelaan. Rotterdam is helemaal vol van Karel de Stoute, daar werd een straat en een plein naar hem genoemd... Naar zijn vader *Filips de Goede* werden in Nederland drie straten genoemd. In 's-Heer Hendrikskinderen bij Goes werd een straat, in Vlissingen een baan en in Waalre een laan naar hem genoemd.)

10.3. Aken

10.3.1. Schutterijverdrag

Op 20 juni 1469 bracht Karel een bezoek aan Aken, waar tussen de Vrije Stad enerzijds en het graafschap Limburg anderzijds het zogenaamde *Schutterijverdrag* getekend werd. In concreto betekende dit, dat Aken jaarlijks 200 Rijnlandse goudguldens aan Karel moest betalen. De magistraat van Aken durfde niet te weigeren en keizer Friedrich III, zag alweer dat het goed was...

In Duitsland wordt Karel officieel *Karl der Kühne* genoemd, maar toen hij van plan was ook Aken met de grond gelijk te maken, sprak men over *Karl der Erbarmungslose*. Ook het Nederlandse equivalent, *Karel de Tiran* is waarlijk niet vleiend. À propos, de Engelse familie van zijn vrouw noemde hem *Charles the Bold*...

10.3.2. Simpelveld

Het is bekend, dat de parochie Simpelveld in die tijd bediend werd door koorheren van de orde der Norbertijnen uit het klooster te Mont Cornillon (Luik) en later uit dat van Beaufort (ook Luik). Rond 1470 was Johannes de Loscastri pastoor te Simpelveld. Reeds in 1457 schonk Godfried van den Bongard het voorrecht (en voordeel) van de H. Julianus te Bocholtz aan de Kruisheren te Aken, onder voorwaarde, dat zij twee keer per week een mis zouden lezen te Bocholtz. De schenking werd in dat jaar door de bisschop van Luik goedgekeurd. Omdat de gasthuiskapel van Bocholtz in de parochie Simpelveld lag, volgde pas op 19 februari 1470, de zegen van Johannes de Locastri. We weten, dat Karel de Stoute in 1468 in Luik een massacre veroorzaakte, waarbij veel religieuzen naar Aken vluchtten. Onze pastoor repte er met geen woord over. Waarschijnlijk had ook hij angst voor de dictator.

10.4. Veroveringsdrang

10.4.1. Frankrijk

Karel was al gauw vergeten, dat troepen van Lodewijk XI hem geholpen hadden bij het massacre van Luik. In 1471 was Karel op weg in Frankrijk gebieden te veroveren aan de rivier de Somme. Maar meer dan een plundertocht werd het niet. Het beleid van Karel de Stoute droeg een duidelijke stempel van zijn oorlogszuchtige politiek en van zijn absolutistische neigingen. Hij nam elke kans waar, om stedelijke autonomie aan banden te leggen, stedelijke vrijheden af te schaffen en privileges zwaar te belasten.

10.4.2. Gelre

Reeds in 1465 had Adolf van Gelre (1439-1477) zijn vader Arnold hertog van Gelre (1410-1473) in kasteel Buren in een kerker gekluisterd, hetgeen overal tot verontwaardiging leidde. In 1471 vond Karel de Stoute de tijd rijp, om ook Gelre aan het Bourgondisch rijk toe te voegen. Hij deed dit op slinkse wijze, door Arnold te bevrijden. Zoals we van Karel gewend zijn, greep hij zeer krachtig in en smeedde hij Adolf in een kerker. Voor de duidelijkheid: van 1423 tot 1465 werd Gelre geregeerd door Arnold, van 1465 tot 1471 door zijn zoon Adolf. Door de actie van Karel de Stoute regeerde Arnold opnieuw van 1471 tot aan zijn dood in 1473. Tussen Arnold en zijn "bevrijder" Karel kwam het tot een *gentlemen agreement*. Karel ontving van Arnold 300.000 goudguldens en Arnold beloofde plechtig, dat na zijn dood Gelre en Zutphen aan Bourgondië zouden vallen. Het is minder bekend, dat Gelre en Gulik van 1402 tot 1423 gelieerd waren.

(RIPH5 Omdat de *Drieherensteen* bij Bocholtz, (Adelaarsteen met nummer 20, zie eventueel bij Google), in de Bourgondische tijd ook aan Gulik grensde, was dat grote hertogdom in die periode onze machtige buurman.)

10.5. Techniek en Verdragen

10.5.1. Geloof en bijbel

We weten dat Gutenberg (1399-1468), die officieel Johannes Gensfleisch zur Laden zum Gutenberg heette, reeds in 1437 een druivenpers ombouwde tot drukpers. Zijn bekendste boek is de in 1455 gedrukte *Gutenbergbijbel*. Zeventien jaar later, in **1472** drukte Christoffel Plantijn in Antwerpen het eerste boek in de Nederlanden. In Aalst woonde toen Dirk Martens (1446-1534), die vanaf 1473, naast religieuze literatuur, ook romantische verhalen drukte. Daartussen bevindt zich een werk over de twee geliefden van Enea Silvia de Piccolomini. Dat is de familienaam van paus Pius II, die de plaatsvervanger van God tussen 1458 en 1464 was. Zijn opvolger paus Paulus II die van 1464 tot 1471 de tiara droeg, had niets met vrouwen, maar koorknappen konden maar beter bij hem uit de buurt blijven. Van 1471 tot 1484 regeerde de nepote paus Sixtus IV, die 34 nieuwe kardinalen benoemde, waarbij velen met een losbandig *curriculum vitae*. We mogen er thans niet te zwaar aan tillen, want het *Zesde Gebod* werd in die tijd, door de moraalridders, als "pekelzonde" beschouwd.

En onze goede Laurens Janszoon Coster (ca. 1370-1440). De legende van de Hollandse drukker mogen we vergeten, zelfs als het reusachtige standbeeld van de "uitvinder" op de Grote Markt van Haarlem een blikvanger is. Pas in 1477 verscheen in Holland het eerste boek in de Nederduitse taal. Net zoals tegenwoordig sommige AOW-ers niet weten, hoe een pc werkt, zo wist de burger van 1472 niet, hoe met een boek om te gaan. Het verbaast, dat vooral in Hollandse boeken de drukker het nuttig en noodzakelijk vond, om duidelijk te vermelden hoe zijn klanten de boeken moesten gebruiken. De Goudse drukker Gerard Leeu deed dat b.v. in zijn boek *Reynaert die vos*, dat in 1479 verscheen. Inderdaad, het traditioneel Hollands vermanend vingertje bestond toen al... In 1471 werd Albrecht Dürer, in 1472 Lucas Cranach en in 1473 Nicolaas Copernicus

geboren. De laatste zou het met Luther (1483-1546) aan de stok krijgen, maar dat is voor latere datum.

10.5.2. Koppelaars

Begin november **1472** vond er in Trier een geheime ontmoeting plaats tussen Friedrich III, keizer van het Heilig Roomse Rijk der Duitse Natie en Karel de Stoute. Waarschijnlijk wenste de keizer dat zijn dertienjarige zoon Maximiliaan in het huwelijk zou treden met de vijftienjarige dochter van Karel de Stoute. Heeft Karel toen aan de keizer gevraagd het koninkrijk Lotharingen te herstellen en hem tot koning te kronen? Het was niet het eerste onderhoud. Reeds op 9 mei 1469, toen het *Verdrag van Sint Omaars* getekend werd, waarbij Karel de Stoute de Elzas in pand nam van Sigismund van Oostenrijk, werden plannen gesmeed om Habsburg en Bourgondië te koppelen, door middel van een alliantieverbintenis tussen Maximiliaan van Oostenrijk (1459-1519) en Maria van Bourgondië (1457-1482). Het was opportuun om de aan een eventueel politiek huwelijk verbonden voorwaarden en rechten op een rijtje te zetten. Ondertussen richtte Karel zijn roofzuchtige blikken op Gelre in het Rijnland, want de keizer zou hem tot hertog van Gelre benoemen.

10.5.3. Oorlogsschatting

Op 23 februari **1473** stierf Arnold, hertog van Gelre, en werd zoon Adolf als wettelijk opvolger erkend. Dat was echter niet in overeenstemming met het "*gentlemen agreement*" tussen Arnold en Karel de Stoute. Vooral Nijmegen zat dwars en weigerde Karel als gebieder te erkennen. Met enig wapengekletter en zware ballen van zijn vermaarde artillerie, riep hij de weerbarstige stad snel tot de orde. Bij die gelegenheid werden ook de steden Nijmegen, Zutphen en Doetinchem door de nieuwe heerser van Gelre ingenomen. Doetinchem moest toen aan Karel 43.000 Rijnlandse goudgulden oorlogsschatting betalen. Een maand later werd hij als hertog van Gelre gehuldigd en zou tot aan

zijn dood in 1477 heerser blijven. In 1477 wilde Adolf van Gelre opnieuw hertog van Gelre worden, maar daar staken Maria van Bourgondië, samen met Maximiliaan van Oostenrijk een stokje voor. Terug naar Karel, die weliswaar blij was met Gelre, maar die feitelijk al lang uitkeek naar een begeerlijke koningskroon. Keizer Friedrich III zou toch schoonvader van zijn dochter worden! Wat zou de keizer beletten hem tot koning van Bourgondië te kronen? Eventueel zou dan ook de titel *Koning van Lotharingen*, die rond 900 afgeschaft werd, opnieuw ingevoerd kunnen worden... René, de hertog van Lotharingen, wilde immers zijn land onder het protectoraat van Karel de Stoute stellen.

10.5.4. Grote Raad

In het voorjaar van 1473 vestigde Karel te Mechelen de *Grote Rekenkamer*, die wij kunnen vergelijken met ons Ministerie van Financiën. Later werden er het *Parlement* en de *Grote Raad*, feitelijk het opperste gerechtshof van de Nederlanden, aan toegevoegd. In Mechelen legde hij tevens het economisch zwaartepunt van het Bourgondische rijk en de stad werd als hoofdstad van Bourgondië beschouwd. Die grote verhuizing trok uiteraard veel staatsmannen, rechtsgeleerden en rijke koopmanslieden aan. Met z'n allen zouden zij cultuur en rijkdom in Mechelen brengen. Ook voor de gewone man, was het aantrekkelijker in een welvarende stad te wonen, dan als krijgsknecht op een onbekend slagveld het leven te laten. Merkwaardig is, dat in de middeleeuwen die niet als proper beschouwd worden, plotse-ling badhuizen in zwang kwamen. Waarschijnlijk waren ze primair bedoeld voor de gezelligheid, zoals de thermaalbaden van nu. Een groot nadeel was, dat de besmettelijke bacterie, die syfilis veroorzaakt, zich razendsnel verspreidde. Omdat in de badhuizen ook politiek bedreven werd en de Kerk er geen controle op had, werd het bezoek aan badhuizen verboden.

Mettertijd verschoof de macht van de adel naar het *kapitaal* van de steden. Is het

toevallig, dat Engelstalige landen hun hoofdstad *capital* noemen? Vreemd genoeg verplaatste Karel zijn residentie vanuit Dijon naar Brussel. Het basisland, Bourgondië, raakte beleidsmatig in vergetelheid.

(RIPH5 Ook ruim vijf eeuwen later is een reisje naar Mechelen de moeite waard. Reeds in 1835 werden de eerste spoorweglijnen in België aangelegd met Mechelen als centraal punt. Er bevindt zich een spoorwegmuseum. Vanaf station Welkenraedt duurt de treinreis precies twee uur, inclusief een overstap in Brussel. In Mechelen bevinden zich naast de bekende Sint-Romboutskathedraal en de barokke O.L.V.-basiliek, nog vijf andere kerken. Bezienswaardig zijn natuurlijk ook: het flamboyante stadhuis, belfort, hoogbrug en het groot en klein begijnhof. Voor wie dan nog tijd over heeft zijn er acht musea.)

10.5.5. Maastricht

Telkens wanneer een gebied onder Bourgondisch gezag kwam, werd er een Raadkamer opgericht. In Maastricht bleek een *Raadkamer van Bourgondië* (1473-1477) nodig na het desaster van Luik. Het zou de kiem moeten zijn voor een centralisatie van het bestuur van de *Maasmarkt* (Luik en Overmaze), die Karel als een geheel beschouwde. Natuurlijk mocht in dat gebied uitsluitend de Franse taal gebruikt worden.

In de periode van 26 mei tot 10 juni **1473** vertoefde hij in onze omgeving. De kroniekschrijver van Maastricht schrijft, dat hij twee weken in die stad was, maar ook Aken weet dat Karel en Margaretha, in die tijd, als "vrome" pelgrims, een vrij lang bezoek aan Aken brachten... De magistraat deed alle moeite om bij Karel een goede indruk te maken, zodat hem de sleutel van het raadhuis aangeboden werd. Een kroniekschrijver uit die stad verhaalde, dat Aken kostbare geschenken overhandigde. Hij wist ook te vertellen, dat dit niet uit bewondering, maar uit pure angst gebeurde. Werd hij bij die gelegenheid door de magistraat tot *Ober-*

vogteiführer van Aken benoemd ?

Terwijl Karel en Margaretha in Aken de ene eerbetuiging na de andere ten deel viel, gedroegen Karel's soldaten zich in de omliggende dorpen als bandieten. Zijn landsknechten deden, alsof zij het land veroverd hadden. Een kroniekschrijver uit onze buurt, zijn naam is niet bekend, schreef toen: "Oem Aken die arme dorpeluyden worden due jermlich vernylt, die wille dar hee te Aken laeg in de staet". (De arme boeren worden jammerlijk uitgeplunderd, terwijl hij in Aken vertoeft).

En Friedrich III, de keizer van Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie? Hij zag dat het goed was !

10.5.6. Aken

De eerste week van september 1473 bracht Karel nogmaals een bezoek aan Aken. Hij beloofde de stad alle mogelijke bescherming, maar het is niet bekend welke kosten daaraan verbonden waren. Wel is uit *Aachensche Geschichten, Mühlheim 1781*, bekend, dat Karel ten opzichte van Aken speciale bedoelingen had. Hij had een aantal vestingbouwmeesters meegebracht, die alle muren, wallen en grachten in kaart brachten. Hij vestigde de indruk, dat er verbeteringen aangebracht zouden worden, maar waarschijnlijk had Karel andere bedoelingen. Waren het spionnen? Er vonden geen verbeteringen plaats.

10.6. Trier

10.6.1. Pracht en praal

We weten, dat Karel op een koningstitel aasde. We weten ook, dat keizer Friedrich III zijn zoon Maximiliaan aan Maria, het enig wettelijk kind van Karel de Stoute, wilde koppelen. Voor Karel was het een "koehandel". De Duitse keizer Friedrich III, denkend aan het rijke huwelijk van zijn zoon met de dochter van de hertog, wilde Karel tot hertog van Gelre benoemen. Maar Karel dacht verder. Hij wilde best zijn dochter aan Maximiliaan afstaan, maar dan zou Karel op zijn minst de koningskroon van Bourgondië in ontvangst mogen nemen en eventueel koning van

Lotharingen worden.

Op 29 september 1473 kwam Karel aan het hoofd van een schitterende stoet Trier binnen. De haast verblindende pracht en praal, waarmee Karel en zijn escorte de stad binnen reden, dwong bij magistraat en toeschouwers bewondering af. Nooit eerder had er in Trier een dergelijke vertoning plaats gevonden. Een chroniqueur uit die tijd vergeleek daarbij het gevolg van de Duitse keizer Friedrich III met een Lotterhaufen. Keizer Friedrich III, die militair vertoon gewend was, vond de buitensporige Bourgondische praalzucht exorbitant. De keizer was zich terdege bewust van Karel's macht doch twijfelde terecht aan zijn eerlijkheid. Stel dat de keizer de Bourgondiër tot koning zou kronen. Stel dat de Bourgondiër ook nog keizer van het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie Karel zou willen worden?

Karel liet geen kans voorbij gaan, om de keizer met wapenschouw, defilé en parade gunstig te stemmen. De *parata* was iets nieuws en door Karel ingevoerd vanuit zijn gebied Verona (Veneto). Karel schoeide zijn leger, waarin veel Italianen, op een voor die tijd moderne leest, waarbij zijn zeer strenge discipline een rol speelde. Hij vaardigde reglementen uit voor de opmars, maar ook voor huisvesting.

Op de feestdag van Sint Leonard, waarschijnlijk 6 november 1473, was het uiteindelijk zover. Friedrich III, gekleed in keizerlijk gewaad, had plaats genomen op een podium, dat men speciaal voor die gelegenheid op het parvis van de kathedraal geplaatst had. In tegenwoordigheid van vele vorsten, werd Karel beleend met het hertogdom Gelre en het graafschap Zutphen. Hij ontving officieel de titels hertog van Gelre en graaf van Zutphen.

10.6.2. Laffe keizer

Tijdens voorafgaande gesprekken had Karel meerdere malen verzocht om Bourgondië tot koninkrijk te verheffen en hem tot koning van Lotharingen te kronen. We weten, dat Friedrich III niet al te vast in zijn schoenen stond en geen lef had het

brutale verzoek van Karel af te wijzen. Daarom beloofde hij aan Karel, dat hij op de dag van de *Presentatie van de Roemrijke Maagd*, waarschijnlijk 21 november, de insigniën verbonden aan het koningschap zou ontvangen. Meteen werden in de kathedraal voorbereidingen getroffen. Naast de keizerstroon werd nu ook een koningstroon geplaatst. Het speciaal voor Karel ontworpen koninklijk blazoën, werd naast zijn troon geplaatst.

Maar de keizer bedacht zich nog een keer. Overtuigd van het feit dat door deze krooning, het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie vreselijke schade toegebracht zou worden, vertrok de keizer voor dag en dauw, zonder van Karel afscheid te nemen. Wat een overweldigend feest had moeten worden, werd later in de annalen de *Deconfiture van Trier* genoemd. Toen Karel ontwaakte, voer de keizer met zijn schip de Moezel op...

10.6.3. Keizer Friedrich III

Wie was eigenlijk Friedrich III, de keizer van het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie, die Trier voor dag en dauw verliet? Hij werd geboren in 1415 als telg van het Huis Habsburg. In 1452 huwde hij met de zestienjarige prinses Eleonore van Portugal. Hij was de laatste Rooms-Duitse keizer die in Rome gekroond werd. Dat gebeurde op 19 maart 1452 door paus Nicolaas V. Zoals we eerder konden lezen, stond Friedrich III niet vast in zijn schoenen en was zijn beleid weinig spectaculair. Zijn bijnaam *Aartsslaapmuts van het Heilige Roomse Rijk* zegt genoeg. Wel was hij zo sluw om zijn zoon aan de rijke dochter van Karel de Stoute te koppelen. Hij zei wel eens: *Hic regit, ille tuetur*, (de wijsheid regeert, maar het zwaard beschermt!) Ook beweerde hij: "Je kunt je kinderen beter goed uithuwelijken, dan oorlog voeren! (...) Als devies voerde de keizer de spreuk: *Rerum irrecuperabilium felix oblivio*, hetgeen we kunnen vertalen met: "Glücklich ist, wer vergisst, was doch nicht zu ändern ist". Het meest bekende motto bestaat uit de vijf klinkers

A.E.I.O.U. Meestal wordt dit vertaald met *Alles Erdreich Ist Oesterreich Untertan*.

Helaas had hij ook veel tegenstanders en zelfs met zijn broer Albrecht VI, kon hij niet door één deur. Hij probeerde Hongarije onder zijn gezag te brengen, maar moest toezien dat de Magyaren van 1486 tot 1493 de kapitale stad Wenen bezet hielden. Hij verplaatste zijn residentie afwisselend naar Graz en Linz. In de laatste stad stierf hij in 1493.

10.7. Hoog bezoek in Aken

10.7.1. Karel was woedend

Van 19 tot 24 december 1473 vertoefde keizer Friedrich III te Aken. Als we weten, dat Karel de Stoute een half jaar later Neuss zou belegeren, is Friedrichs verblijf in Aken wel duidelijk. Misschien vroeg hij in Aken om medewerking? In deze stad werd hij geconfronteerd met stralende gezichten van dankbare burgers. Natuurlijk hadden ook de Akenaren van de *Smaad van Trier* gehoord. Ze waren blij, dat hun keizer, zij het op minder moedige wijze, niet voor de eisen van Karel bezweken was.

Karel was razend. Het lag in de lijn der verwachtingen, dat hij wraak zou nemen. Hij, "koning" Karel, die alleen maar cohesie in Europa wilde, voelde zich bedrogen. Hij wachtte nu de eerstvolgende gelegenheid af om partij te kiezen. Dat gebeurde eerder dan gedacht. In Keulen was er een meningsverschil ontstaan tussen aartsbisschop Ruprecht von der Pfalz en het domkapittel. In juli 1474 verzocht een broer van Ruprecht, Frederik I graaf van de Pfalz, aan Karel om te bemiddelen. De Duitse keizer, Friedrich III, koos de zijde van het domkapittel, zodat Karel de kant van de tirannieke bisschop Ruprecht koos. Die bood Karel in 1474 het beschermheerschap over de Kuurkeulse gebieden aan. Maar de inwoners van Keulen en omland vroegen zich bezorgd af, of zij in de nabije toekomst tot het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie of tot het Bourgondisch grootrijk zouden behoren. Karel had het begrip "bemiddelen" ver-

wisseld met "aanvallen", zodat hij tussen juli 1474 en juni 1475 Neuss belegerde.

10.7.2 Margaretha van York in Aken

Er gebeurde nog iets in die tijd! Terwijl Karel de Stoute zijn handen vol had aan Keulen en Neuss, troonde zijn eega Margaretha van York in Brussel en het beruchte *confounded year*, (het verwenste zevende jaar!) was op komst... Op 16 juli 1474 ontmoetten zij elkaar te Maastricht, waar het stel tot 21 juli vertoefde. De Mergellandse boertjes keken alweer eens hun ogen uit, toen op 21 juli 1474 een kleurrijke stoet, bestaande uit hertogelijke hoogheden met gevolg in schitterende gewaden, vaandrigs met vaandels en banieren, soldaten in harnassen, over de *Via Regia*, van Maastricht naar Aken trok. De boertjes wisten niet waar het kernland Bourgondië lag, maar hadden ontzag voor die machtige man. Het hertogelijk paar vertoefde op 22 en 23 juli 1474 in Aken. Margaretha van York plaatste toen in de munsterkerk, haar met diamanten, robijnen en saffieren versierde bruidskroon op het Mariabeeld. Van Margaretha is bekend, dat zij zeer gelovig was, dat zij broeder- en zusterschappen steunde. Ze leed er onder, dat ze nog steeds geen baby met Karel de Stoute had. Wij weten ondertussen, dat Karel andere hobby's had... De missie naar Aken paste natuurlijk ook bij de ambities van haar man. Het munster van Aken was immers een plek waar tal van koningen van het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie gekroond werden.

(RIPH5 Het begrip stift- of munsterkerk kennen we nu niet meer en volgens de prestigieuze Duitse *Brockhaus*, was de munsterkerk (monnikenklooster > monastarium > munsterkerk > munster) te Aken, ook H. Mariastift genaamd, de laatste proosdijkerk van Pruisen, die in het bezit van kanunniken was. De proost van het Akense Mariastift, zat naast de abt van Rolduc en de abt van Val Dieu, als vertegenwoordiging van de clerus, in het Statencollege van het graafschap Limburg. De collegiale kerk werd later een kathedrale kerk en staat als *Dom zu Aachen* op de mondiale lijst van cultuurmonumenten. Ook nu nog wordt het Mariabeeld in de domkerk van Aken, op hoogfeestdagen met deze kostbare kroon gesmukt).

10.7.3. Karel de Stoute

Omdat Karel boze plannen had in het Rijnland, wilde hij iets meer rust in het zuiden van zijn land. Daarom sloot hij op 31 december 1474 vrede met de Franse koning Lodewijk XI. Wij weten, dat de *Vaderlandse Geschiedenis* van de Belgen anders is dan die van de Hollanders, terwijl ook België tot de Nederlanden behoorde. Historische volzinnen, zijn meestal iets 'gekleurd' en dat merken we ook als we de *Chronica Militaris Aquensis* (Militaire kroniek van Aken) lezen. Volgens die kroniek zou Karel in 1475 (datum onbekend) met prachtig gevolg en met duizend bewapende soldaten op de markt gekampeerd hebben. Waarschijnlijk was het in de tijd, dat Karel Neuss belegerde. Doch nadat Karel vertrokken was, koos Aken de kant van de Duitse keizer. Omdat men tegenactie van Karel vreesde, werden met uitzondering van de vier hoofdepoorten alle andere gesloten. Tussen *Ponttor* en *Bergtor*, werd een 'Blokwerk' gebouwd. (RIPH5 Het 'Blokwerk' bestaat nog steeds. Daar bevindt zich thans het monument met de eeuwige vlam, voor de gevallenen uit de beide Wereldoorlogen.)

10.8. Strijdhandschoenen

10.8.1. Slagveld Neuss

We weten, dat Karel vanaf juli 1474 elf maanden lang, Neuss belegerde. Zijn soldaten schoten zeventien torens en meer dan driehonderd huizen in puin, maar slaagden er niet in de stad te veroveren. Was het een voorteken van hetgeen Karel in Grandson, Murten en Nancy te wachten zou staan? Op 17 april 1475 verzekerde Karel zich nog een keer van de "vrede" met Lodewijk XI en hij keek ontzettend verbaasd, toen op 10 mei 1475 in Neuss een heraut van René hertog van Lotharingen arriveerde, die hoog te paard

een oorlogsverklaring declameerde en bij die gelegenheid Karel de Stoute, een bloedbevleete *strijdhandschoen* voor de voeten gooide. Dat was in die tijd het symbool voor een oorlog te zwaard en te vuur. Terwijl Karel buiten zinnen raakte, was René zeker van zijn zaak, want zowel de keizer van Duitsland, alsook de Franse koning hadden alle medewerking toegezegd. Dat was het laatste waaraan Karel gedacht had. Tot een echte veldslag in Neuss kwam het niet, want nu zijn rijk elders bedreigd werd, spoedden hij en zijn soldaten zich via de gebieden Gelre en Limburg naar het zuiden. Door de bewoners van het Rijnland (dat begrip bestond toen nog niet) werd die troepenverplaatsing als een nederlaag van Karel beschouwd. De prestaties van *Karl der Erbarmungslose* namen af.

Omdat keizer Friedrich III Aken verplicht had om 250 soldaten ter beschikking te stellen, trokken op 14 mei 1475, 200 soldaten, 50 ruiters en 25 wagens met wapens en munitie, naar de geplande *Reichskrieg*, die in Neuss zou plaatsvinden. Feitelijk mocht Aken geen troepen tegen Karel in het veld brengen, want de Stad had reeds in juni 1473 een *Schutzbrief* van Karel de Stoute ontvangen en bij die gelegenheid medewerking toegezegd. Maar bestuur en bewoners van Aken waren de verwoesting van Luik in 1468, nog niet vergeten. Zodoende had men ook in Aken de stadsmuren versterkt en iedereen moest zorgen, dat hij voldoende meel in voorraad had. Stel dat Karel de Stoute de *Slag bij Neuss* zou winnen, dan zou Aken onherroepelijk hetzelfde lot te wachten staan als Luik. Hun schutspatroom, de Heilige Karel de Grote, zou Aken moeten beschermen. Op 14 augustus 1474 werd de *Karlskapelle* van de munsterkerk, door de Luikse wibisschop Hieronymus de Fossombrone geconsacreerd. Kerkelijke wijdingen mochten immers niet door de electe rijksbisschop Louis de Bourbon verricht worden. Een paar dagen later vertoefde keizer Friedrich III alweer in Aken. Wilde hij in Aken, de Heilige Karel de Grote bedanken,

omdat de tiran Neuss verlaten had? De dichter Christiaan Wierstraat uit Neuss, schreef bij die gelegenheid een rijmgedicht bestaande uit 3000 verzen.

10.8.2. Bombarde

Wij weten, dat hertog René II van Lotharingen (1451-1508), in 1473 een verdrag ondertekende, waardoor het hertogdom Lotharingen een Bourgondisch protectoraat werd. Maar omdat keizer Friedrich III weigerde Karel de Stoute tot koning te kronen en Lotharingen dus geen koninkrijk werd, had René alle respect voor Karel verloren. In 1475 kwam het tot een meningsverschil en zelfs tot schermutselingen. De legers van Karel waren sterker en omdat Karel nu toch eenmaal op weg was, belegerde hij de stad Nancy. In die tijd waren soldaten over het algemeen bewapend met kruisboog, pieklans of stafdolk. De laatste werd ook wel hellebaard genoemd. Maar tijdens het gevecht, dat op 24 oktober 1475 begon, werd ook gebruik gemaakt van *bombardes*. We kunnen dit belegeringswapen als de voorloper van het kanon beschouwen, met dit verschil, dat de bombarde via de loop geladen werd. De zware projectielen, die uit steen, ijzer of hout bestonden, werden gelanceerd door buskruit tot ontploffing te brengen. We begrijpen, dat het aanbrengen van de lading niet zonder gevaar was.

Omdat er in Nancy hongersnood heerste, kreeg Karel de stad na een maand op de knieën. Op 30 november 1475 trok hij met veel vertoon de stad binnen en riep zichzelf uit tot hertog van Lotharingen en maakte Nancy tot hoofdstad van het rijk. Karel had er echter niet mee gerekend, dat de *Zwitserse Eedgenoten* hem de oorlog zouden verklaren. Zij ondernamen een vergeldingstocht in Franche-Comté en Savoye, kerngebieden van de Bourgondiërs

10.8.3. Luxemburg-Saint Pol

Net alsof er nog niet genoeg ruzie was, ontstond er tegen het einde van 1475 ook nog onmin tussen koning Lodewijk XI van

Frankrijk en Lodewijk van Luxemburg-Saint Pol (1418-1475). Waarschijnlijk wou de graaf van Saint Pol van twee walletjes eten, want als vriend van het Franse hof, vocht hij tegen de Engelsen in Vlaanderen en Normandië. Het zinde de Franse koning echter niet, dat de graaf ook contacten onderhield met Karel de Stoute. Daarom werd hij gevangen genomen en op 19 december 1475 te Parijs onthoofd.

10.8.4. Slagveld Grandson

Nadat Karel de Stoute het hertogdom Lotharingen veroverd had, zou Zwitserland aan de beurt komen. Tegenwoordig denken we bij een leger aan een gewapende troepenmacht. Maar toen Karel in januari 1476 over het Juragebergte naar Zwitserland trok, behoorden tot zijn gevolg niet alleen soldaten, maar ook kooplieden en marktentsters, muzikanten en goochelaars, maîtresses en courtisanes, dure edelvrouwen, goedkope lichtekooien en natuurlijk zijn hofnar. De gruweldaden namen toe en op weg naar Grandson liet hij 400 gevangen aan de galg knopen. De Jura ligt tussen Zwitserland en Frankrijk. De hoogste berg heet Crêt de la Neige (1718 meter). De Zwitsers hadden zich binnen een federatie verenigd en waren zeer fanatiek. Karel's leger werd op 3 maart 1476, bij Grandson, door de vrijheidslievende Zwitserse *Eedgenoten* verslagen. Door zijn hofnar, werd Karel met *Hannibal* aangesproken en hij lachte als een boer die kiespijn heeft. In die tijd was de hofnar een persoon, die aan het hof een heel bijzondere positie bekleedde. Meestal was het een man, die zich bij de vorst handelingen en opmerkingen kon veroorloven, die door niemand anders aan het hof gemaakt mochten worden. Omdat hij het hof een spiegel voorhield kon hij veel meer bereiken dan de wijze raadgevers. Vanwege zijn gedrag, werd de hofnar als een zot beschouwd.

(RIPH5 In het moderne bedrijfsleven heeft de "hofnar" weer toegang gevonden, zij het met de Engelse naam *court-jester* op zijn visitekaartje. Tijdens zijn "voordracht" in aanwezigheid van directie en personeel,

neemt hij geen blad voor de mond. Op een tactvolle maar komische wijze, zegt hij dat wij allemaal met mensen werken. De wijze, waarop mensen besturen en delegeren, maar helaas niet naar elkaar luisteren. De objectieve kijk, wordt dan vertaald in verstaanbare taal met een boodschap. Voor een bedrijf kan dit de vorm aannemen van een *business conference*.)

Karel verloor in Grandson, niet alleen veel soldaten, maar ook kostbare bezittingen o.a. *Le Hocquetoy*, een gouden sieraad met edelstenen bezet. De kroniekschrijver verwoordde het beter: "In 1476 liet hy agter in de handen zyner vyanden een juweel, genoemd *Hocquetoy*, van fyn goud, omzet met peerlen en kostelyke gesteenten, het welk meer weerdig geschat was als geheel Brabant en Vlaenderen. Dit gebeurde te Grandson, in Zwitserland, van waer hy voor de Zwitsers en Zwaven tot in Bourgondien moest vlugten, wel zeven mylen verre. Hy ondernam dien slag om dat de Zwitsers het land van Feretten tegen hem wilden beschutten, en verloos in den zelve wel 16,000 mannen." (...)

10.8.5. Verloving?

Tussen de oorlogen door ook een goede tijding. Sommige chronisten vermeldden, dat Maximiliaan van Oostenrijk (de zoon van de keizer) en Maria van Bourgondië (de dochter van Karel de Stoute) zich op 6 mei 1476 verloofden. Volgens andere bronnen op 17 augustus 1477. Hoe dan ook op 18 augustus 1477 traden zij in het huwelijk. Daar komen we in de volgende aflevering op terug

10.8.6. Slagveld Murten

In juni 1476 was Karel op weg naar Murten (ook Morat) en werd door de Zwitsers in een enge vallei gelokt, waarbij veel soldaten sneuvelen. De rest sloeg op de vlucht en kwam in een moeras terecht, waar zij op 22 juni verslagen werden. Waanzinnig van woede trok Karel zich terug in een kasteel en daar bereikte hem de Jobsboodschap, dat René II van Lotharingen zijn gebied heroverd dat. Hij

vernam dat de getergde *Eedgenoten* niet zachtzinnig omgingen met de Bourgondiërs. Volgens de Zwitsers verloor Karel meer dan 30.000 soldaten, maar volgens Karel waren het er slechts 8.000. Enige spreuken herinneren aan het drama van toen. Een rode alg die het Meer van Murten wel eens rood kleurt, wordt ter plekke *Bourgondisch bloed* genoemd. En bij een verschrikkelijke gebeurtenis zegt men: "*Grausam wie Murten!*" Ook de religieuzen in Zwitserland waren tegen Karel. Zij predikten, dat tegen de Bourgondiërs net zo fel gevochten moest worden als tegen de Turken.

10.8.7. Blokkade

In september 1476 riep Karel zijn leenmannen op voor militaire dienst, maar die hadden geen goesting. Ze mochten zich weliswaar laten vervangen, door op hun kosten uitgeruste huurlingen, maar ook dat kon hen niet motiveren. Ambachten en boeren, werden ook verplicht om manschappen, paarden en wagens leveren. Tot overmaat van ramp tekende zich in de Nederlanden een zware economische crisis af. Lodewijk XI verbood zijn onderdanen om handel te drijven met Bourgondië en om die maatregel kracht bij te zetten, blokkeerde de Franse vloot de Vlaamse kust. Op 6 oktober 1476 verzamelde Karel alle beschikbare soldaten en belegerde Nancy.

10.8.8. Zijn laatste slagveld

Tegen het einde van 1476 ontving René van Lotharingen financiële steun van Lodewijk XI, om een leger op de been te brengen. Reeds op 4 januari 1477 trok René met 14.000 soldaten Lotharingen binnen. Karel de Stoute had een leger van 15.000 man, maar het moreel van de troepen was slecht en veel soldaten deserterden. Op 5 januari liet René 8.000 Zwitserse soldaten door het bos van Saurupt trekken, om de cavalerie van Karel aan te vallen. Karel, die toen probeerde zijn onderdelen te herschikken, werd aan drie kanten ingesloten. Toen zag René kans om

het tentenkamp van de Bourgondiërs in brand te steken. Tijdens die gevechten sneuvelde Karel de Stoute.

Op 7 januari vond men zijn lijk, half verscheurd door wolven. Over zijn wapens, kleding, kostbare ring en de Orde van het Gulden Vlies, die Karel altijd droeg, hadden de Zwitsers zich "ontfermd"... De waarde van goud, zilver en edelstenen, die de Zwitsers buit maakten, werd geschat op drie miljoen goudgulden. Karel de Stoute trok naar het slagveld om te winnen en om als "koning" van Lotharingen in Nancy een pronkparade te houden. Maar het was René van Lotharingen, die nog diezelfde avond Nancy binnen trok.

(RIPH5 Nancy, het kloppend hart van Lotharingen, de plaats waar de Moezel en de Meurthe samenkomen, is een prachtige stad met imposante paleizen, kerken en gebouwen rondom de *Place Stanislas*. De stad met zijn vele historische gebouwen, heeft de allure van een residentie. Met vertrektijd 6.20 h in Welkenraedt en slechts twee keer overstappen (Luik en Luxemburg) arriveert de trein om precies 12 h in Nancy.)

10.8.9. Laatste rustplaats

Aanvankelijk werd het stoffelijk overschot begraven bij de collegiale kerk van Sint Georges te Nancy. Later werden zijn resten, op aandringen van Karel V (1500-1558), naar Luxemburg overgebracht. Pas in 1553, na een beslissing van diens zoon Filips II (1527-1598), werd de kist naar de Sint Donatiuskerk van Brugge gebracht. Thans bevinden zich in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Brugge twee praalgraven. Dat van Maria van Bourgondië, gemaakt in 1522 en dat van haar vader Karel de Stoute, gemaakt in 1558. Het laatste is echter een lege tombe en men weet feitelijk niet waar zijn lichaam zich bevindt. Vader en dochter worden zoals in die tijd gebruikelijk, voorgesteld in liggende houding met open ogen en gevouwen handen. Bij hun voeten symboliseert een leeuw de mannelijke kracht en een hond de vrouwe-

lijke trouw. Beide sarcofagen zijn uit zwart marmer. Boven de koorbanken bevinden zich dertig wapenschilden van de ridders van het *Gulden Vlies*.

(RIPH5 Ook de historische en Hanzestad Brugge is een reisje waard. Vanuit Welkenraedt duurt de treinrit zonder overstap 150 minuten. Bezienswaardig zijn op de Grote Markt gebouwen in uiteenlopende architectuur, zoals het stadhuis, belfort en de huizen van het *Brugse Vrije*. Natuurlijk ook een begijnhof en zeven prachtige kerken. Wie nog meer wil zien heeft de keuze uit 28 musea...)

10.8.10. Einde van Bourgondië

Tussen 1364 en 1477 kwam het *Avondland*, door de gevarieerde activiteiten van de hertogen van Bourgondië, tot economische bloei. In een aantal Vlaamse steden, ontstond een hoofse cultuur met barokke trekken. Filips de Stoute (1342-1404), Jan zonder Vrees (1371-1419), Filips de Goede (1396-1467) en vooral Karel de Stoute (1433-1477), die door zijn gewelddadig optreden het Bourgondisch rijk tot een grootmacht maakte. Holland, ook Bourgondisch, maar heel ver af van het oorlogsgebeuren, kwam door de handel tot grote bloei. Men praatte over *de goede jaren onder hertog Karel*, en besepte niet wat er in het zuiden van de Nederlanden aan de gang was. Anders dan in Holland was de toestand in Gelre en Utrecht, waar despotisme hoogtij vierde.

Bourgondië nam in die 113 jaren een angstaanjagende politieke positie in. Met machiavellistische sluwheid en doelbewust geplande offensieven ontwikkelde Karel de Stoute het *Concept van Lotharingen*, waarvan hij natuurlijk koning wilde wor-

den. In zijn achterhoofd het idee om daarna keizer van het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie te worden. Zover is het gelukkig nooit gekomen. Tijdens de *Slag bij Nancy* verloor Bourgondië zijn heerser en zijn land. Het kernland werd een provincie van Frankrijk. Maar het versplinterd deel, dat door het huwelijk van zijn dochter Maria aan Habsburg viel, zou nog eeuwen een politieke twistappel blijven.

Prefatie

Ook na de dood van Karel de Stoute, werd het niet rustiger in de Bourgondische landen. Maria van Bourgondië, de dochter van Karel, die ook wel Maria de Rijke genoemd wordt, was radeloos. De Franse koning Lodewijk XI bezette spoorslags een aantal gebieden. René regeerde zoals vandoord over Lotharingen en de *Eedgenoten* hadden weer hun rust. Ook Luik maakte van die gelegenheid gebruik door Bourgondië van zich af te schudden en eeuwige neutraliteit te eisen. Maria kwam steeds meer in de problemen. In 1477 trad zij in het huwelijk met Maximiliaan van Oostenrijk. Helaas, in 1482 kwam zij door een val van een paard om het leven en dat betekende het definitieve einde van het Bourgondische rijk. Haar vierjarig zoontje Filips van Castilië, later bekend als *De Schone*, en dochtertje Margaretha van twee jaar, werden door stiefoma Margaretha van York zorgzaam opgevoed. Onze voorouders in het Mergelland, zagen dat het "goed" was. Van losrukken was geen sprake, want het verbond met het welvarende Vlaanderen was zo gek nog niet.

EEN NIEUW SPROOKJE

door Huub Franssen

Sinds 2003 begint een nieuw verzinsel op allerlei plaatsen door te dringen, namelijk dat de kerk van Simpelveld een schepping zou zijn van architect Peutz uit Heerlen. Op zichzelf is dat niet zo erg, als we beter weten maar we moeten ervoor oppassen dat het verzinsel niet de waarheid gaat verdringen. Er is een oud sprookje (de oudste vermelding van Bocholtz dateert uit 1096) dat aan het uitsterven is en dat je behalve in oudere boeken alleen nog terugvindt op internet op de website van het Limburgs museum, waar je Limburg aantikt, dan krijg je de historische atlas, je tikt de gemeente Simpelveld aan, daarna Bocholtz. Ze zouden daar beter moeten weten. Ook de website van het vroegere stadsarchief van Heerlen, Rijckheyt (kies geschiedenis, dan dorpen, dan Bocholtz) maakt dezelfde fout en zou ook beter moeten weten. Mijn encyclopedie van 1959 vermeldt onder Simpelveld dat de kerk een middeleeuwse toren heeft (12^e eeuw). Geen nood als ik weet dat die toren in 1936 afgebroken is. Niet alles op internet is betrouwbaar. Evenmin trouwens alles wat gedrukt is. Zo wordt een hypothese nog wel eens tot een feit verheven. De verklaring van de naam Simpelveld uit Sempervivetum b.v. is van oorsprong een voorzichtig voorstel van Tummers (wij stellen als oudste naam ... voor) maar wordt als vaststaand feit voorgesteld. Dit ondanks het feit dat de meeste kritiek van zijn vakgenoten ging naar de keuze van het geleerdenwoord sempervivum in plaats van een woord uit de volkstaal. Aan latere ontwikkelingen, b.v. van Luc van Durme, wordt dan geen aandacht meer geschonken, of het wordt ons te ingewikkeld.

Wat is er nu gebeurd? In 2003 verscheen het boek "Op ontdekkingstocht door Zuid-Limburg" van Frank van den Hoven. In hetzelfde jaar "St.-Remigius te Simpelveld, kerk en parochie gedurende meer dan acht eeuwen" van Luc Wolters. Van den Hoven leunt op informatie van veel genoemde personen en (heemkunde)verenigingen, o.a. op informatie van drs. John Veerman, kunst- en architectuurhistoricus uit Rotterdam, maar ook op eigen waarneming en lectuur.

Bij gemeente en dorp Simpelveld noemt hij bij de bezienswaardigheden de St.-Remigius al dadelijk als architect Peutz. Deze komt bij Luc Wolters helemaal niet voor. Ook op de websites Archimon, Kerkgebouwen in Limburg en Peutz wordt geen enkele relatie gelegd tussen Peutz en Simpelveld.

Zowel bij Simpelveld als bij Ransdaal (p. 656) merkt Van den Hoven verwantschap op met de oude abdijkerk van Susteren. "Peutz speelt met Limburgse motieven uit de Middeleeuwen. Achter het koor plaatst hij een lage en brede aanbouw (men denke

aan Susteren en ook Ransdaal." Bij Ransdaal (p. 657) schrijft hij: "De diverse tegen de hoofdvolumes aangebouwde bouwdelen, zoals dat aan de buitencrypte van Susteren herinnerende aan de oostzijde, zijn memorabel."

In ons geval betekent dat dus dat architect Caspar Franssen bij het ontwerpen van de koorpartij in 1921 speelt met motieven uit Susteren. Daar is echter in 1050 aan het kooreinde een buitencrypte gebouwd, gedeeltelijk in de grond, een raam hoog, en niet een crypte zoals wij doorgaans zien onder het koor. In die tijd kwam dat veel voor. De Susterense buitencrypte is echter de enige in de verre omtrek die bewaard is gebleven en in ons land een kostbaar unicum.

Functie en volume van die buitencrypte en de aangebouwde sacristie van Simpelveld verschillen echter enorm van elkaar: de crypte is een onderdeel van het religieuze gebouw, de sacristie een hulpmiddel, de crypte is heel laag vergeleken met het koor, de sacristie laat twee ramen boven elkaar zien terwijl de dakrand tot bijna aan

het dak van de zijbeuk reikt. De mooie foto op p. 152 in het boek St.-Remigius laat dat goed zien. De sacristie bedekt de zuidoostelijke koorpartij en neemt het zicht weg op de zijbeuk, terwijl de koorpartij en de zijbeuk in de noordoostelijke hoek goed zichtbaar zijn.

Wel heeft Van den Hoven gelijk als hij opmerkt dat de zijbeuken langs het middenschip zowel in het westen als het oosten een apsis hebben die doet denken aan de tweepoligheid van veel romaanse kerken; en dat de traveeën van de zijbeuken haaks op de lengterichting van het middenschip zijn gezet alsof zij pseu-

dotransepten zijn, alsof ze zijkapellen zijn denk ik dan en alsof de plattegrond van de kerk als je buiten staat een onverwacht accent krijgt.

Het verzinsel van Van den Hoven (hoe komt hij toch aan Peutz?) heeft intussen een plaats gekregen in de website van de heemkundevereniging (onder informatie en dan: de naam Simpelveld, gelukkig niet in debongard, informatie, historie simpelveld, evenmin in Parkstad of Rijckheyt. Tot mijn verdriet wel in de wandelgids Sint Remigiuspad. Ik hoop dat de belangstellenden voor de aangekondigde gidsencursus ervan verschoond blijven.

ACTIVITEITEN EERSTE KWARTAAL 2008

Tot dusver staan de volgende evenementen vast.
Voor de nog openstaande ontvangt u te zijner tijd een uitnodiging.

Dinsdag	22 jan.	20.00 uur:	<i>Lezing over Carnaval</i> door dhr. Jean Meijntz uit Geleen
Vrijdag	21 mrt.	20.00 uur	<i>Meditatieve Wegkruisenwandeling</i> <i>in Simpelveld</i>
Vrijdag	18 apr.	20.00 uur	<i>Dialectavond</i>

ACTIVITEITEN EERSTE KWARTAAL 2008

Tot dusver staan de volgende evenementen vast.
Voor de nog openstaande ontvangt u te zijner tijd een uitnodiging.

Dinsdag	22 jan.	20.00 uur:	<i>Lezing over Carnaval</i> door dhr. Jean Meijntz uit Geleen
Vrijdag	21 mrt.	20.00 uur	<i>Meditatieve Wegkruisenwandeling in Simpelveld</i>
Vrijdag	18 apr.	20.00 uur	<i>Dialectavond</i>

TER HERDENKING

door M.H. Klinkers

Bij het derde lustrum van onze heemkundevereniging in 2002 publiceerden we in de decemberuitgave van De Bongard een necrologie van onze vereniging. Nu, 5 jaar later, leek het ons gepast deze lijst van onze overleden leden te herhalen en voltallig te maken en hen te gedenken die onze vereniging tot bloei en faam brachten. We zijn hen allen dank verschuldigd.

			<u>Overlijdensdatum</u>
Loozen, Hub	56 jr.	lid	10-10-1987
Berger, Fina	79 jr.	lid	23-05-1989
Heins-Buskens, Tiny	54 jr.	lid	10-07-1989
Smeets, Bob	65 jr.	lid	24-09-1989
Mayntz, Frans	68 jr.	lid	07-09-1991
Schmetz, Jo	63 jr.	lid	04-11-1991
Vliexs, Huub	70 jr.	sectie-leider.	15-03-1992
Vliexs, Hub, past.(Eygelsh.)	62 jr.	lid	16-04-1992
Bogman, Huub	53 jr.	secretaris	11-05-1992
Gorissen-Houben, Miep	55 jr.	lid	15-05-1992
Crott, Jos	64 jr.	lid	16-10-1992
v.Wersch, Leo	90 jr.	lid	25-10-1993
Vanthoor, Maria	92 jr.	lid	19-01-1994
Rademakers, Jup	72 jr.	lid	04-05-1994
Stijns, Kasper	61 jr.	lid	02-01-1995
Huppertz, Albert	61 jr.	lid	15-03-1995
Bonten-Muijers, Anny	53 jr.	lid	02-04-1995
Havenith-v.Wersch, Tonia	88 jr.	lid	22-11-1995
Tamborini, Antonio	36 jr.	lid	11-03-1996
Meijers, Wiel	69 jr.	lid	23-07-1996
Schiffelers, Winand	66 jr.	lid	29-05-1997
Meurers-Hollanders, Finy	71 jr.	lid	25-09-1997
Vaessen-Schneiders, Jetty	64 jr.	lid	06-10-1997
Schoonbrood- Hamers, Finy	77 jr.	lid	09-10-1997
Aalmans, Willem	84 jr.	lid	13-03-1998
Rademakers-Schreurs, Mia	77 jr.	lid	03-08-1998
Roijen-Eijssens, Nettie	82 jr.	lid	01-02-1999
Franssen, Will	75 jr.	best. lid	27-02-1999
Rouhl, Wiel	89 jr.	lid	18-03-1999
Bisschoff, Cor	75 jr.	oud-best.l.	30-06-1999
Vleugels, Mathieu	66 jr.	oud-best.l.	21-07-1999
Hermans-Deguelle, Tini	60 jr.	lid	08-01-2000
Heijke, Matthé	70 jr.	lid	09-01-2000
Hanssen, Hub	71 jr.	lid	29-04-2000
Lendfers, Trees	78 jr.	lid	09-04-2001
Smeets-Sevarts, Gerda	69 jr.	lid	24-04-2001
Gerards, Albert	71 jr.	lid	26-04-2001
v.Wersch, Marcel	53 jr.	oud-voorz.	07-07-2001
Joha, Herman	80 jr.	lid	09-07-2001
Rameckers, Funs	82 jr.	lid	18-07-2001
Voncken, Peter	81 jr.	ere-lid	13-08-2001
v.Wersch-Coenen, Lieske	83 jr.	lid	24-10-2001
Hensgens, Coen	80 jr.	lid	10-11-2001
Kohl, Leo	58 jr.	oud-voorz.	21-11-2001
Bemelmans, Jo	87 jr.	ere-lid	09-01-2002
Delissen, Theo em.pastoor	83 jr.	lid	01-02-2002
Janssen, Johan	77 jr.	lid	31-12-2002
Muyrers, Piet	77 jr.	lid	17-01-2003
Grooten, Juup	75 jr.	lid	24-07-2003
Reinders, Frans	78 jr.	lid	27-10-2003
Aretz, Hub	82 jr.	lid	09-01-2004
van Loo, Wiel	77 jr.	lid	17-04-2004
Scherpbier, Jaap	81 jr.	lid	22-04-2004
Gotschalk, Toon	85 jr.	lid	08-06-2004
Frankort-Mulders, Gertie	79 jr.	lid	22-08-2004
Vliexs-Rademakers, Corrie	85 jr.	lid	12-10-2004
Simons, Marcel	81 jr.	lid	24-02-2005
Horbach, Math.	66 jr.	penningm.	22-06-2005
Langohr, Gerard	71 jr.	lid	02-11-2005
Bemelmans-Vanthoor, Fini	89 jr.	lid	21-08-2006
Strolenberg, Werner	78 jr.	lid	02-06-2007
Knops, Wiel	69 jr.	lid	02-06-2007
Ladeur, Wiel	77 jr.	lid	04-07-2007
Bardoul, Bèr	90 jr.	lid	28-08-2007
v.Wersch, Hubert	90 jr.	ere-lid	24-10-2007

DIALECTENQUÊTES

door Huub Franssen

Met het volgende overzicht hoop ik de vele liefhebbers van ons dialect en vooral de sectie Dialect een plezier te doen en zo nodig een hulpmiddel te geven bij verder onderzoek.

De laatste tijd is er nogal wat verschenen aan boeken die over het Limburgs handelen. Maar eerst wil ik een overzicht geven van de enquêtes die aan dialect gewijd zijn.

Eerst was er de activiteit van Georg Wenker, Düsseldorfer, in het Rijnland, die woorden verzamelde via vragenlijsten vooral bij onderwijzers, en een boekje schreef over "Das rheinische Platt" in 1877, in 1993 herdrukt. Hij maakte er een kaart bij met taalgrenzen en een indeling. In 1908 schreef Jacob Ramisch met o.a. het materiaal van Wenker de "*Studien zur niederrheinischen Dialektgeographie*" met een kaart waarop de isoglossen of taalgrenzen tot aan de Duits-Nederlandse grens werden getekend (de isoglossen van Ramisch).

In ons land begon ook in die tijd de belangstelling voor en de bestudering van de dialecten en werden de eerste enquêtes gehouden.

I De eerste enquête ging uit van het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap georganiseerd door de taalkundige Kern. Dat was in 1979. Er deden maar enkele Limburgse plaatsen mee. In ieder geval niet Simpelveld en Bocholtz.

II De enquête Willems. Pieter Willems, geboren in Maastricht, hoogleraar in Leuven, verzond in 1885 en 1886 237 vragenlijsten, vroeg naar 990 substantieven en 313 werkwoorden, totaal 15554 vragen. Voor Simpelveld antwoordde op 2 april 1886 Johan Cornelis Hubert van Wersch, van beroep organist, geboren in 1860. Hij stuurde 48 bladen in, dat zijn 118 a-viertjes. Willems gaf ook qualificaties aan de teruggekregen antwoorden, Van Wersch werd beloond met: allerbest, die qualificatie komt drie keer voor,

naast excellent en zeer goed; we vinden ook slecht en onbeduidend.

Dat de enquête uit Vlaanderen kwam, moet moeilijkheden hebben veroorzaakt, omdat sommige woorden niet begrepen werden; Van Wersch liet waarschijnlijk daarom sommige vragen onbeantwoord. Een interessante vraag met antwoord vinden we op copie nr. 90, blad 45. Willems vraagt te vertalen: dat bed slaapt goed (in dat bed slaapt men goed), die inkt schrijft goed, die zaal zingt licht (in die zaal zingt men gemakkelijk), die huizen wonen vol. Van Wersch vertaalt de gegeven zinnen letterlijk, en niet zoals wij die nu zouden vertalen, namelijk: dat bed slaapt zich goed, die inkt schrijft zich goed, die zaal zingt zich gemakkelijk. Hij gebruikt dus niet "zich". Of komt het niet in hem op?

III In 1895 komt het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap met een nieuwe lijst vragen, nu opgesteld door de taalkundige Te Winkel. Bocholtz is aan de beurt, de onderwijzer Frans J.H. Meijers stuurt de antwoorden in: vier A-viertjes. Hij gaat bij-zondere tekens gebruiken voor ch, sj en g: voor sch in schön gebruikt hij de lange s, voor de ich-laut Ç, voor de ach-laut de ch. De ich-laut ligt voor in de mond, de ach-laut ligt achter in de mond, de ich-laut wordt in Kerkrade en Vaals sj, in Bocholtz dus niet; de ach-laut wordt in Kerkrade en Vaals een r-achtige klank: zage, verdrage; zie het Kerkradse woordenboek.

IV De S.G.V.-enquête van 1914, voor Simpelveld ingevuld door het hoofd van de school L.P.J.H. Jongen. Hij levert 51 pagina's.

De Limburgse antwoorden van deze enquête zijn in 2006 volledig verschenen op een cd bij

vergonden 7 nov. 85
Terugontvangen 2 sept. 86

Dialect (58 Pladen)

van
Simpelveld die } Tafereel XIII
bewerkt door } Voorbereidend artikel VII
en
keuchsch

(Naam en Voornamen) Johann bornel. Hubert. van Wersch.

(Beroep) Organist
geboren te Simpelveld den 26 April 1860.

Dit dialect wordt nog gesproken in de volgende
gemeenten en gebuchten: Simpelveld; Holiberg, Hublot, Broucken
hangen,

Titelblad van de enquête Willems 1885-1886

Men gelieve over te schrijven het enkelvoud voorafgegaan door het lid *en*, het meervoud met *tien*, *veel*, enz.; het verkleiningswoord of deminutief voorafgegaan door *het*. Wanneer verscheidene uitgangen van meervoud of verkleining bij hetzelfde woord in gebruik zijn, teekene men ze aan. Men lette vooral op klankverandering of klankverkorting.

3

	En akker	En akkers	Het akkerke
akker	inne akker	völ akker	het äckerche
bakker	inne bäcker	völ bäcker	het bäckerche
anker	inne änker	heen änkerre	het äänkerche
pachter	inne päechter	heen päechter	het päechterche
ladder	ing lädder	völ läddere	het lädderche
ader	ing oar	völ oare	het öerche
vader	inne vadder	völ vaddere	het vädderche
voorvader	inne bestevadder	heen bestevaddere	het bestevädderche
stiefvader	inne stiefradder	völ stiefraddere	het stiefrädderche
blikslager	inne köffershläger	völ köffershläger	het köffershlägerche
jager	inne jäeger	völ jäeger	het jäegerche
schoenmaker	inne shoester	völ shoestere	het shoesterche
blaker	inne tüeter	völ tüetere	het tüeterche
hamer	inne hämer	völ hämer	het hämerche
kamer	ing kâmer of tzimmer	heen kâmerre	het wäesserche
water	wasser	völ wasser	het präeterche
pater	inne päter	heen präterre	het shiefferche
herder	inne shieffer	völ shiefferre	het müererche
metser	inne müerer	völ müerer	het kelderche
kelder	inne kelder	völ keldere	het letterche
letter	ing letter	völ letterre	het bächerche
beker	inne bächer	völ bächerre	het väerche
veder (plume)	ing väer	heen väere	het wäeverche
wever	inne wäever waiever	völ wäeverre	het meesterche
meester	inne meester	heen meesterre	het shreijerche
schreeuwer	inne shreijer	völ shreijerre	het kejerche
keizer	inne kejer	heen kejerre	het ridderche
ridder	inne ridder	völ ridderre	het schipperche
schipper	inne schipper	völ schipperre	het vingerche
vinger	inne vinger	völ vingerre	het bedriegerche
bedrieger	inne bedrieger	heen bedrieger	het schrijverche
schrijver	inne shriever	völ shrieverre	

8

Naam der plaats of der plaatsen, waarvoor de opgave geldt:

Bocholtz 2211
 Frans J. H. Meyers, Bocholtz

Naam en geboorteplaats van dengehe, die de lijst heeft ingevuld:

Byzondere tekenen:
 Sc = set in 't Duitsche de klan
 ch = ch in 't Duitsche icht
 ch list tuschen C in de holl. gatkenske
 g behelste met stemtoon
 d. kook ledere u/om m

A. Woorden ter vertaling:

schaap, schapen, schaapje.
 draad, draden, draadje.
 straat, straten, straatje.
 (hoofd)haar, (hoofd)haren.
 jaar, jaren, jaartje, jarig.
 zalig, laag, laagste.
 staan, laten wij gaan, hij gaat, wij gaan, hij staat.
 slapen, heeft geslapen, slaperig.
 wij namen, kwamen, spraken.
 wij gaven, wij aten.
 dagen (mv. van dag), slagen (mv. van slag).
 zaak, zaken, zaakje, lade.
 haan, haantje, vader, haver.
 aan, twaalf, haard, staart.
 dragen, hij draagt, gedragen, geslagen.
 vragen, hij vraagt, gevraagd.
 dag, dagje, man, mannetje.
 hand, handje, handen, gans, ganzen.
 arm, armpje, lam, lammetje, lammeren.
 gracht, kracht, krachtig, acht (tebeoord), zwak.
 bakker, klap, stappen, zij straffen, wasschen.
 rad (wiel), nat, asch, gras.
 af, al, hard, hart.

Saew, Sawie, Sawie
 drawe, drawe, drawe
 Straewe, Straewe, Straewe
 haer, haere, haere
 jaer, jaere, jaere
 ziele, ziele, [zieste]
 slawe, slawe, slawe
 slaffe, had slaffe, slaffe
 wir noome, padene, spooche
 wir jove, wir ool.
 daag, daag, daag
 zaach, zaache, zaache, laan
 haan, haantje, vader, haaver.
 aag, twaalf, haard, staart.
 draage, had draege, draege, draege.
 draeje, haer om gte, jekraegt.
 draek, draege, man, mannetje.
 haerk, haerk, haerk, haerk, haerk
 er m, er m, er m, er m, er m
 draak, kraak, kraak, aek, swaack.
 bakker, blaak: gesunt, suppe, xi strawe, weje.
 rad, nag, rad, rad.
 aaf, af, heil, hart.

Bovenste helft van de NAG-enquête van 1895 voor Bocholtz: de naam Meijers en zijn veranderingen betreffende g en ch.

het boek *"Een eeuw lang Limburgs"*, een uitgave van Tic en Veldeke.

V Dan volgen twee boeken waarvan de inhoud gebaseerd is op vragenlijsten die in de oorlog verloren zijn gegaan. Het eerste is van Winand Roukens: *"Wort- und Sachgeographie Südost-Niederlands und der umliegenden Gebiete"*, deel tekst en deel atlas, Nijmegen 1937. Het geeft onder andere resultaten van Bocholtz (J.J. Hensen, hoofd der school) en Simpelveld (P.J. Schepers, leraar m.o.).

Het bijzondere van het boek is dat het ook oude, niet meer in gebruik zijnde woorden behandelt: (n)ere, aat, voormond, joar of doopmoeder, meun, paat, eum, meun.

VI Het tweede boek is van Wilhelm Welter: *"Die Mundarten des Aachener Landes als Mittler zwischen Rhein und Maas"*, Bonn 1938. Bij de verkende plaatsen zijn telkens Bocholtz en Simpelveld, de zegslieden zijn onbekend. Het telt 42 taalkaartjes. Eerder verscheen van Welter: *"Die niederfränkischen Mundarten im Nordosten der Provinz Lüttich"*, 's-Gravenhage 1933. Met 45 taalkaartjes.

VII In 1962 verscheen de *"Dialectatlas van Belgisch-Limburg en Zuid Nederlands Limburg"*, deel 6 van de reeks Nederlandse dialectatlassen van Blancquaert. Er zijn twee delen: tekst en kaarten met alle informatie door de gevraagde inzenders gegeven. Voor Simpelveld waren de zegslieden Leo van Wersch, toen (in 1949) 46 jaar, ingenieur; H. van Wersch, 32 jaar, onderwijzer; Cornel Berger, 45 jaar, veehandelaar. Voor Bocholtz: Peter Voncken, toen 31 jaar, handelaar; en J. Pelt, 24 jaar, kantoorbediende.

Ook hier was de organisatie Vlaams: de eerste te vertalen zin was: als de kiekens een steekvogel zien, hebben ze schrik; in Simpelveld: este of went honder enge sjtoeësvoeëgel sint hantse floep of sunt se bang, in Bocholtz: wente honder ene sjtoeësvoeëgel zint zuntse bang, in Voerendaal: wente hinne ene sjperver zieë zint se bang.

VIII Het WLD, *"Woordenboek van de Limburgse dialecten"*.

Het is een initiatief van prof. Weijnen, de eerste krachten achter het project waren P. Goossens en H. Cromptvoets.

Het WLD begon in 1983 te verschijnen. Het is begroot op 38 afleveringen, waarvan er nu 35 verschenen zijn. Het telt drie thema's:

I agrarische terminologie,

b.v.: deel I - 1 bemesten en ploegen, deel I - 3 weidebouw, deel I - 4 verbouw van graan- gewassen, deel I - 6 boerderij en bedrijfsgebouwen, deel I - 9 het paard.

II niet-agrarische terminologie,

b.v. deel II - 5 mijnwerker, deel II - 7 kleermaker, naaister, deel II - 9 metselaar, timmerman, stucadoor, deel II - 12 timmerman, meubelmaker, wagenmaker, kuiper.

III de algemene woordenschat,

b.v. deel III sectie 1 afl.1 het menselijk lichaam, III sectie 2 afl. 2 familie en seksualiteit, III sectie 2 afl. 1 de woning, III sectie 2 afl. 3 eten en drinken, III sectie 4 afl. 1 vogels, III sectie 4 afl. 2 overige dieren, III sectie 4 afl. 3 flora.

Het unieke van de verzameling is o.a. dat je b.v. in Het menselijk lichaam (III 1.1) en in seksualiteit (III 2.2) woorden tegenkomt die in geen ander woordenboek te vinden zijn. Bij bepaalde woorden hebben sommige zegslieden zelfs geweigerd te rapporteren, of hebben anoniem geantwoord zonder te zeggen voor welke plaats ze antwoordden.

Het jongste boek is *"Het Limburgs onder Napoleon"* van F. Bakker en J. Kruijssen, Gopher Utrecht 2007. Het bevat de Limburgse en Rijnlandse vertalingen van de parabel van de verloren zoon, geschreven in 1806 en 1807 op verzoek van de Franse regering aan alle gemeenten in het land in 1804, maar door lang niet alle gemeenten begrepen en opgevolgd. .

Een bijzonder mooi boek is *"Riek van klank"*, onder de redactie van Herman Cromptvoets. Uitgave van Veldeke, Sittard 2007.

Het is zeer rijk aan informatie.

DE GESCHIEDENIS VAN DE RADIO IN W.O.II IN LIMBURG

Wij ontvingen het volgende verzoek dat wij, gezien de aard ervan en het feit dat voor zover wij weten geen van onze leden op dit terrein actief is (geweest), u niet willen onthouden. Mogelijke reacties kunt u kwijt aan de vraagsteller, bij de redactie, of een van de bestuursleden.

Graag wil ik het onderstaande voorleggen aan de leden van uw Heemkundevereniging.

Ik voer een onderzoek uit naar de geschiedenis van de radio (c.q. het radiotoestel) in WO II in Limburg. In dat verband heb ik alle archieven van de toenmalige 111 gemeenten in Limburg onderzocht. Verder heb ik ook de archieven van gemeentepolitities, provincies, ministeries, NIOD, PTT en bedrijven onderzocht. Ook in de andere provincies heb ik veel (gemeente)archieven bestudeerd.

Over dit onderwerp is nauwelijks gepubliceerd en zeker niet in de breedte en diepte waarmee ik dat wil gaan doen. Het is mijn plan het verzamelde materiaal te beschrijven in een boek met de vermoedelijke titel "De geschiedenis van de radio in WO II in Limburg". Daarin zal na de behandeling van de algemene en gemeenschappelijke zaken aan elke toenmalige gemeente een aparte paragraaf gewijd worden.

Belangrijkste thema's zullen zijn:

- verbod te luisteren naar buitenlandse zenders in 1940
- verplichte inlevering van radiotoestellen door Joden in 1941
- vordering van autoradio's in hetzelfde jaar
- vordering van radiotoestellen als strafmaatregel (wegens verzetsdaden)
- verplichte inlevering van radio's door de burgers in 1943
- huiszoekingen naar verborgen radiotoestellen
- strafmaatregelen wegens verbergen van radiotoestellen en luisteren naar verboden zenders
- teruggave van radiotoestellen (o.a. aan burgemeesters)
- sterilisatie van radiotoestellen
- sabotage-acties gericht tegen opslagplaatsen van radiotoestellen
- concentratie van radiotoestellen in grote verzamelplaatsen
- (eventuele) teruggave van radio's na de bevrijding
- vordering van radiotoestellen bij NSB'ers en Rijksduitsers na de bevrijding, etc.

Bij mijn onderzoek heb ik veel interessant en soms onverwacht materiaal kunnen verzamelen. In veel gemeenten trof ik uitgebreide dossiers aan, soms echter was de informatie schaars of zelfs volledig afwezig. Het ontbreken van informatie kan het gevolg geweest zijn van schade door oorlogshandelingen, sabotage of ook bewuste vernietiging in de jaren na de oorlog om ruimte in de archieven te maken.

Helaas heb ik over **Simpelveld** nauwelijks informatie kunnen verzamelen. Eigenlijk is de enige wetenschap die ik over Simpelveld heb dat in april 1941 geen radiotoestellen door Joden zijn ingeleverd en ook geen autoradio's in november van dat jaar.

Over de verplichte inlevering van radiotoestellen door de burgers in 1943 is geen enkele informatie (meer) aanwezig. Het register van ingeleverde radiotoestellen ontbreekt en hetzelfde geldt voor de zogenaamde recapitulatiestaten waarin samengevat is hoeveel radio's zijn ingeleverd en van welk merk en type. Op basis van mijn ervaring bij andere gemeenten is mijn inschatting dat de 4541 inwoners toen samen ongeveer 400 radiotoestellen hebben ingeleverd. Ik weet ook niet waar de radiotoestellen na de inlevering zijn opgeslagen (en bewaakt). Vaak was dat de raadzaal. Die werd immers toch niet gebruikt, want de gemeenteraden waren in 1941 al buiten werking gesteld. Vraag is verder ook of de ingeleverde radio's in de gemeente zijn gebleven of afgevoerd naar de verzamelplaats in Maastricht. In het laatste geval heeft niemand zijn radio teruggezien en zijn zo'n 400 eigenaren (c.q. hun nakomelingen) met het in 1943 uitgereikte ontvangstbewijs blijven zitten. Zijn die wellicht nog te traceren (zie voorbeeld uit Roosteren) ?

Woonde in 1943 in Simpelveld een erkende radiohandelaar? Dan is het waarschijnlijk dat hij ingeschakeld is als radiotechnicus op het inleveringsbureau om de radiotoestellen bij de inlevering op hun werking te controleren en te taxeren. In een enkel geval heb ik meegemaakt dat de familie van de radiotechnicus nog in het bezit was van het register dat hij bij de inlevering had aangelegd. Als dat er nog is wil ik dat graag inzien.

EMPFANGSBEWIS
ONTVANGSTBEWIJS

021

Fabrikat: Sehauß Berlin Charlottenburg 5
Merk: Beta
Type: Beta Apparatnummer: 6029
Type: met luidspreker Toestelnummer:
Ersatz- und Zubehörteile: met luidspreker
Reserve-onderdelen en toebehooren:

Name: Hendrix Vorname: J. Willem
Naam: Roosteren Voornaam:
Wohnort und Strasse: Sehaußereind 39
Woonplaats en Straat:

Beruf: Yaconilwerker
Beroep:

Abgegeben am: 29/5 1942
Afgegeven den:

K 1016 01

 Dienstseegel
 Gemeente Roosteren
 Provincie Limburg

 Unterschrift
 der Annahmestelle

Het verhaal voor **Bocholtz** is spijtig genoeg weinig anders. Hier zijn in 1941 geen radiotoestellen door Joden ingeleverd en hetzelfde geldt voor autoradio's in datzelfde jaar. Ook hier is over de verplichte inlevering van radiotoestellen door de burgers in 1943 geen enkele informatie aanwezig. Het register van ingeleverde radiotoestellen ontbreekt eveneens en hetzelfde geldt voor de zogenaamde recapitulatiestaten waarin samengevat is hoeveel radio's zijn ingeleverd en van welk merk en type. Op basis van mijn ervaring bij andere gemeenten is mijn inschatting dat de 3356 inwoners toen samen ongeveer 300 radiotoestellen hebben ingeleverd.

Mijn vermoeden is dat de toestellen opgeslagen zijn in het gemeentehuis, want na de bevrijding zijn er heel veel briefschrijvers die melden dat hun toestel door de Duitsers uit het gemeentehuis is gestolen. Het is mij niet duidelijk of dat voor alle toestellen geldt of slechts een deel van de ongeveer 300 ingeleverde radiotoestellen. In Bocholtz hebben veel inwoners (en misschien wel niemand) hun radiotoestel teruggekregen en ook hier zouden dus nog ontvangstbewijzen uit 1943 bewaard kunnen zijn.

Woonde in 1943 in Bocholtz een erkende radiohandelaar? Dan is het waarschijnlijk dat hij ingeschakeld is als radiotechnicus op het inleveringsbureau om de radiotoestellen bij de inlevering op hun werking te controleren en te taxeren. In een enkel geval heb ik meegemaakt dat de familie van de radiotechnicus nog in het bezit was van het register dat hij bij de inlevering had aangelegd. Als dat er nog is wil ik dat graag inzien.

Enkele tientallen inwoners moesten na de bevrijding hun radiotoestel inleveren dat ze met toestemming van de bezetter hadden mogen behouden (o.a. wegens lidmaatschap van de NSB). Over dit thema is voor Bocholtz wel de nodige informatie beschikbaar. N.B. In mijn boek ga ik geen namen van personen noemen, tenzij het openbare functionarissen zijn, zoals burgemeesters.

Verder heb ik nog belangstelling voor krantenknipsels of foto's uit Simpelveld en/of Bocholtz die betrekking hebben op radio en WO II. Dat beeldmateriaal wil ik gebruiken om de paragrafen over de gemeenten in mijn boek te illustreren. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan foto's van de opslagplaats of kiekjes van het inleveren van radiotoestellen. In enkele Limburgse gemeenten blijken in familiealbums nog dergelijke foto's te zitten.

Ik zou het op prijs stellen indien u mijn vragen aan de leden van uw vereniging zou willen voorleggen. Ik realiseer me dat het niet eenvoudig zal zijn antwoorden op mijn vragen te geven. Deze poging zie ik echter als ultieme mogelijkheid blinde vlekken weg te werken.

Vast hartelijk bedankt voor alle inspanningen !

Vriendelijke groet,

Gidi Verheijen
 Havenweg 74
 6122 EK Buchten
 Tel. 046-4851847
 e-mail: g.verhe@planet.nl

HOE KATHOLIEK WAS LIMBURG? OF: IS LIMBURG KATHOLIEK?

door Huub Franssen

De titel klopt niet met het volgende artikel. Ik heb de kruimels die overbleven na het stuk over de protestantse hervorming en de katholieke contrareformatie in het septembernummer gebruikt. De titel laat ik staan want de vraag wil beantwoord worden en is bovendien pikant.

Kroniek eener parochie

Tussen de jaren negentig van de negentiende eeuw en de jaren 1920/1925 kwam voor onze regio de overgang van het ogenschijnlijk idyllische Zuid-Limburg naar de mijnstreek. Het betekende het einde van de middeleeuwen in onze streken en het begin van de moderne tijd, ook het begin van de gewenning aan Nederland. Er waren enorme veranderingen op economisch en sociaal gebied op til. Dat is gemakkelijk te zien aan de veranderingen van het inwonersaantal. In wat nu Parkstad heet (Heerlen, Kerkrade, Brunssum, Onderbanken, Landgraaf, Simpelveld, Voerendaal) steeg het aantal inwoners van 30.880 in 1900 naar 187.616 in 1950 en naar 240.344 in 2007. De grootste stijger was Brunssum, van 1900 tot 1950 een stijging van 1700%! Je zou de regio van 1900 nu niet meer terugkennen. Er kwam een grote toevloed van Noordnederlanders en vreemdelingen, daarbij ook veel niet-katholieken. De stijging was natuurlijk vooral groot in de plaatsen waar mijnzetels waren gevestigd. In de andere dorpen, vaak aan de rand van het gebied, was de groei minder spectaculair, in Simpelveld 216 %, in Bochtoltz 207 %. Daarbij kwam de ontplooiing van de westelijke mijnstreek: in Geleen begon de groei pas goed na de jaren 1920/1930.

Pater Jacques (of: Jac.) Schreurs m.s.c., geboren in Sittard in 1893, opgevoed in Heel, Grathem, Wesseem en Thorn, overleden in 1966, was vanuit zijn klooster in Stein als zielzorger werkzaam in Sittard-Overhoven en in Geleen, hij was in zijn tijd bekend als dichter en schrijver van toneelstukken en romans, hij is de schrijver van "Kroniek eener parochie" dat in drie delen verscheen: "De kraai op den kruisbalk",

1941, "De mensch en zijn schaduw", 1947 en "De weg zijner zonen", 1948. Het boek is vooral bekend geworden door een televisieserie, in 1978 uitgezonden en later herhaald, onder de naam "Dagboek van een herdershond", gebaseerd op de Kroniek, erg populair, maar bij lange na niet zo goed als het boek, af en toe ridicul, de samenleving en de spanningen erin komen nauwelijks tot hun recht, ze verdrinken in de zogenaamde humor van de serie.

Schreurs put uit zijn eigen ervaringen in de jaren 1914-1940 die hij situeert in Geleen maar die hij voornamelijk opdeed in Overhoven en Stein. In Geleen was al in 1915 de staatsmijn Maurits gepland, in 1923 werd met de aanleg begonnen, in 1926 begon de productie (en de sluiting kwam in 1967). Daarmee begon in Geleen omstreeks 1915 wat elders (Heerlen, Brunssum, Schaesberg, Hoensbroek, Eygelshoven) al was doorgevoerd. Het is op studieuze boeken en artikelen na over de problematiek van de veranderingen het beste, mooiste en meest informatieve boek over die zaken. Voor ieder die wil weten hoe het Zuid-Limburg van toen de mijnstreek van later is geworden, is het eigenlijk verplichte leetuur.

Menigeen keek uit naar de mijn: hard werken maar een goed loon. Oteigend worden met winst. Anderen waren bang. Sommigen wilden niet oteigend worden maar zelfstandig blijven. De oudere geestelijkheid was tegen de komst van de mijnen, evenzo de leiding van het bisdom, want materialisme, onkerkelijkheid, socialisme of erger lagen op de loer, kijk naar de Borinage en het Ruhrgebied. De jonge kapelaans waren in het algemeen niet tegen, ze durfden het waagstuk wel aan, ze kozen partij voor het gewone volk.

Als de jonge kapelaan Odekerke, in wie we Schreurs moeten herkennen, kennis gaat maken met zijn pastoor Bonhomme (een pastoor met in mijn fantasie de trekken van onze oude pastoor Grispen, Franstalig opgevoed in Rolduc, afstandelijk en ascetisch) hoort hij hem bij het afscheid zeggen (p. 10): “de boer is eigenlijk nooit gekerstend”, een bewering die ik wel vaker heb gehoord. De kapelaan is verbouwereerd en denkt aan een grapje. Maar de pastoor is serieus en verduidelijkt: ze zijn vergroeid met de dieren waarmee ze omgaan; de boer zal pas christen worden wanneer hem zijn afgoden ontnomen zijn: zijn grond en zijn eigenwaan. Te laat denkt Odekerke dat hij had moeten antwoorden dat kun je zeggen over elke volksklasse, ook over de pastoors. Daarmee zijn we weer bij de religie. Later, in de kermistijd en de carnavalsdagen, denkt Odekerke serieus: die lui zijn nooit gekerstend.

De identiteit van de Limburger

In: “De constructie van het eigene” , Amsterdam 1996 schreef Peter Nissen een artikel getiteld “Confessionele identiteit en regionale eigenheid”, pp. 155-172. Hij meldt dat bisschop Gijsen in 1988 opzien baarde door te stellen dat “Limburg... een eigenheid is kunnen blijven op grond van zijn cultuur, waarbij het christendom het belangrijkste kenmerk was en is. Steeds wendde de provincie zich tot de rooms-katholieke kerk en bleef haar trouw”.

Heel mooi, maar dan komt wat er bedoeld wordt: “De kerstening was al voltooid in de karolingische tijd en vanaf dat moment was het katholieke geloof een onvervreemdbaar deel van de Limburgse cultuur geworden. De Limburgers hielden vast aan die door het geloof bepaalde eigenheid ondanks beprovingen en tegenwind. Ze deden dat vooral omdat er op de juiste momenten krachtige kerkelijke leiders waren die de priesteropleidingen, het rooms-katholieke onderwijs en de parochies verdiepten en vernieuwden. Stromingen die de katholieke identiteit van de regio in gevaar brachten, werden door de

Limburgers dan ook als vreemd ervaren. De Limburgers hadden niet veel op met de hervorming en de aanhang voor de ideeën van de Verlichting bleef beperkt tot de van buiten afkomstige beter gesitueerden”. De conclusie is duidelijk: een echte Limburger houdt vast aan zijn culturele eigenheid en dus aan zijn katholiek geloof. Alles wat dat samenvallen van confessionele identiteit en regionale eigenheid lijkt te bedreigen - het kwaad - komt van buiten en blijft de ‘echte’ Limburger wezensvreemd.

Werkliedenbond of volksbond?

De eerste mijnwerkersorganisatie in Limburg kwam in 1896 in Kerkrade tot stand, opgericht door de vele Kerkraadse mijnwerkers van de Domaniale mijn, de Neuprick en nabijgelegen Duitse mijnen; het was de "*Arbeiterunterstützungsverein Sankt Leonard*"; ze was vooral gericht op onderlinge ondersteuning bij ziekte en overlijden, en er werden ook verschillende inkoopcoöperaties voor levensmiddelen opgericht, de "*Consum-Vereine*", tot leedwezen van de Kerkraadse middenstanders.

In het bisdom Roermond werden de vakbonden voorlopig geweerd omdat ze het materialisme zouden bevorderen en het socialisme konden verbreiden. Ik heb nog nergens gelezen over de angst dat vereniging van middenstanders, bedrijfsleiders of werkgevers het materialisme zouden kunnen bevorderen, maar dat kan aan mij liggen.

In plaats van werkliedenbonden werden daarom volksbonden aangeprezen. Die waren opgezet als een godsdienstige vereniging, die haar leden uit de burgerij en de arbeidersklasse wilde beschermen tegen de maatschappelijke dwalingen. Binnen de Volksbond ontstonden vakafdelingen waarvan zowel arbeiders als werkgevers lid waren. Het waren hoofdzakelijk mannen van hogere stand en ontwikkeling die het beleid van de in 1900 opgerichte Limburgsche R.K. Volksbond bepaalden. Aldus L. Kreukels in "*Mijnarbeid: volgzaamheid en strijdbaarheid*", MM 42, Maastricht 1986 op p. 146.

Dit boek en L.J. Rogier, "*Katholieke herleving*", 's-Gravenhage 1956 heb ik gebruikt om de sociale veranderingen in de mijnstreek na te gaan.

Rogier schrijft op p. 372 nogal ironisch dat op verlangen van de nieuwe Roermondse bisschop Drehmanns een aantal reeds vroeger gestichte werkliedenverenigingen samengesmolten werden tot de Limburgsche R.K. Volksbond, die zorgvuldig onder de leiding van enige "heren" geplaatst werd, onder andere jonkheer Ruijs de Beerensbrouck en de geestelijke adviseur pastoor Menten. Rogier schrijft: de priester J.M. Souren, maar Perry en Kreukels noemen beiden pastoor Menten.

Bocholtz 1903

Kreukels op p. 149:

Op 11 januari 1903 werd door arbeiders uit de grensplaats Bocholtz, die dagelijks naar fabrieken en mijnen in Aken en omgeving pendelden, de Rooms-Katholieke Arbeidersvereniging St.-Joseph opgericht.

De geestelijkheid had nauwelijks invloed op de genoemde vereniging: de arbeidersvereniging in Bocholtz werd door de kapelaan, de pastoor en de burgemeester zelfs tegengewerkt, omdat volgens de pastoor twee socialisten in het bestuur zaten. Aan de bisschop schreef de pastoor (F.X. Neujean) dat de "zoogenaamde christelijke arbeidersbond" was opgericht zonder hem daarin te kennen. Hoewel de vereniging binnen een maand na haar oprichting al 160 leden telde, vond de pastoor de vereniging te vroeg opgericht. Belangrijker was echter dat hij het niet eens was met de samenstelling van het bestuur. Tot slot merkte de pastoor op "dat mijne werklieden voor het oogenblik door een paar booze zwetsers misleid overigens volstrekt niet tegen hun pastoor zijn, maar in hunne onnoozelheid en onwetendheid onderschrijven wat zij niet verstaan....en dat de pastoor gaarne bereid wezen zal, zoodra de zaak gereinigd is, als geestelijk adviseur van een waarlijk christelijken werkliedenbond op te treden".

Hier kun je lang over nadenken.

Voor de originele stukken zie: statuten 11 jan. 1903, brief van de pastoor 7 febr. 1903 en brief van het bestuur 2 febr. 1903 archief bisdom Roermond nummer 223 in: Bisschoppelijk archief Roermond 11900-1940.

Bochezer, weten jullie wie dat was? Waarom is er nooit over geschreven? Of toch? Waar dan? Was de initiatiefnemer een atheïst? Een socialist? Een communist? Huur een bus, ga naar Roermond, zoek de correspondentie op, en vertel over wie het gaat.

Kreukels

Kreukels werd na de publicatie nogal bestreden in Limburg, vooral door notabele functionarissen van voorheen, hem werd partijdigheid en kwaadspreken verweten.

Als je het boek leest, blijkt dat eigenlijk niet. Hij citeert uit artikelen, brieven, memoranda en meestal officiële papieren en laat je zelf oordelen. Hij heeft niet de soms pijnlijk rake opmerkingsgave van Rogier die vlijmscherp kon zijn en de heilige huisjes niet spaarde.

Ik geef hier enkele citaten over de mijnwerkers en de Limburgse bevolking. Merk dat ze in het algemeen afkomstig zijn van mensen die heel wat meer scholing hebben dan de mensen over wie ze spreken.

171: de geringe belangstelling voor de standsorganisatie is volgens Poels te wijten aan de zinnelijke menselijke natuur.

176: de druk van de geestelijkheid om socialisten niet indirect te steunen door zalen te verhuren.

180: bij verkiezingen voor afdelingsbestuurders ging het er minder om geschikte krachten verkozen te krijgen dan personen uit de directe vrienden- en kennissenkring, zelfs al waren deze laatsten bij wijze van spreken analfabeet (Stins).

181: Stins, de Twentse leider van Enschedese textielarbeiders, in 1915 voorzitter van de Christelijke Mijnwerkersbond: het lage peil van ontwikkeling van de Limburgse arbeiders, lager dan dat van de Twentse textielarbeiders is een van de grootste handicaps voor de bond. Ook in Twente

konden sommigen hun gedachten niet schriftelijk formuleren maar de Limburgers waren zelfs niet in staat hun opvattingen te verwoorden. Men moet soms raden waar verschillende arbeiders, wanneer ze praten, naar toe willen. Van hun gedachten op papier zetten, spreek ik hier nog niet eens.

188: de bisschop: ze moeten zich blijmoedig met de benoeming door het bisdom van de voorzitter van een scheidsgerecht verenigen.

319: Kreukels: het geringe vertrouwen van de geestelijkheid in de katholieke mijnwerkers.

320: pater Jacobs was een van de enkelingen onder de op sociaal gebied werkende priesters voor wie het duidelijk was dat er van geloofsafval in de mijnstreek geen sprake was.

321 pater Jacobs: Het zijn niet altijd de slechtste katholieken die lid worden van de sociaal-democratische beweging. Ze herkennen daarin christelijke idealen en voelen dat achter al dat geschetter tegen het socialisme soms meer vrees zit voor de economische gevolgen van het socialisme dan vrees voor het verloren gaan van zielen,

ze vermoeden soms meer bezorgdheid voor de brandkast dan voor de arbeidersziel.

322: Poels: de grote kwaal van het Zuidlimburgse volk is de logge onbeweeglijkheid. Ze zouden snel hun geloof verliezen bij een confrontatie met overtuigde andersdenkenden. Ze zijn niet in staat hun geloof te verdedigen. De Limburgers zijn te weinig ontwikkeld om de gevaren van het socialisme in te zien.

Pater Cramer, hoofd van de mijnwerkers-retraites: de zuiderlingen worden vooral bekoord door de grootse, maar slechts uiterlijke kerkelijke plechtigheden, van het eigenlijke, inwendig opwekkende van de godsdienst begrijpen de meesten niets.

Het katholiek geloof van de Limburgers wordt meer bepaald door sleur en traditie dan door werkelijke overtuiging.

323: de foutieve analyse van de geestelijkheid. De mijnwerkers hebben nooit blijk gegeven behoefte te hebben aan het socialistische gedachtengoed. Wie uit hun agrarische dorpen naar de mijnen trokken, waren geen verarmde, bezitloze proletariërs die van hun geloof waren vervreemd.

*De redactie van "De Bongard
en het bestuur wensen U en Uw
dierbaren een*

Gezegend Kerstfeest

en een

Gezond en voorspoedig 2008

INHOUD JAARGANG 19

Nr.	Pag.	Titel	Auteur
1	1	Inhoudsopgave	
	2	Bokkenrijders believeu België (8)	H. Hermans
	18	Burgemeesters van Bocholtz en Simpelveld	M.H. Klinkers
	19	Vader en zoon Kevers (6, slot)	G.H. Franssen
	23	Wie A zegt moet ook B zeggen	H. Hermans
	24	Activiteitenprogramma	
2	25	Inhoudsopgave	
	26	In Memoriam Werner Strolenberg	
	27	Bokkenrijders believeu België (9)	H. Hermans
	44	Vader en zoon Kevers (7)	G.H. Franssen
	48	Activiteitenprogramma	
	49	Een wegkruis aan de Markt	P.H.J. Janssen
3	53	Inhoudspagina	
	54	Bokkenrijders believeu België (10)	H. Hermans
	72	Impressie van de excursie naar Jülich	A. Hamers
	74	Egoïsme	A. Franssen
	75	Vader en zoon Kevers	G.H. Franssen
	86	Het wegkruis aan de Markt	P.H.J. Janssen
4	89	Inhoudsopgave	
	90	In Memoriam Hubert van Wersch (1917-2007)	L. Wolters
	92	Bokkenrijders believeu België (11)	H. Hermans
	110	Een nieuw sprookje	G.H. Franssen
	111	Activiteiten eerste kwartaal 2008	
	112	Ter Herinnering	M.H. Klinkers
	113	Dialectenquêtes	G.H. Franssen
	118	De geschiedenis van de radio in W.O.II in Limburg	G. Verheijen
	120	Hoe katholiek was Limburg?	
		Of: Is Limburg katholiek?	G.H. Franssen
124	Inhoud jaargang 19		